

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

УРГАНЧ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ТАРБИЯВИЙ ИШЛАР МЕТОДИКАСИ

(2-қисм.)

Тошкент – 2009 йил

АННОТАЦИЯ

Тарбиявий ишлар методикасининг предмети, мақсад ва вазифалари, тарбиявий ишларда тизимлилик, тарбиявий ишларнинг таъсирчанлигини баҳолаш тамойиллари, мактабда ўз-ўзини бошқаришни ривожлантириш методикаси, тарбиявий жараёнини бошқариш тарбиявий ишларни режалаштириш ва таҳлил этиш, тарбияси оғир болалар билан ишлаш технологияси, оилавий тарбиянинг мазмуни, анъаналари, метод ва воситалари, оила ва мактабнинг ўзаро ҳамкорлиги, оилани педагогик томондан қўллаб-қувватлаш, маданий-маърифий ишлар бўйича директор муовини ишини ташкил этиш, синф раҳбари ишининг мазмуни ва методлари, “Камолот” ёшлар ҳаракатини уюштириш методикаси, кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар билан синфдан ва мактабдан ташқарида турли ўйинлар, танловлар, мусобақа ва бошқа тадбирларни ташкил этиш методикаси ўргатади.

Тузувчилар: п.ф.н. Салаева М.С.
катта ўқитувчи Нормуронова Б.

Тақризчилар: педагогика фанлари доктори, профессор М.Хайдаров.
профессор М.Юсупов.

Ушбу методик қўлланма Урганч Давлат университети Илмий Кенгашида муҳокама қилинган ва нашрга тавсия этилган.

2008 й «___» _____ даги _____ сонли мажлис баени

© Низомий номидаги ТДПУ, 2009

1-МАВЗУ. СИНФДАН ВА МАКТАБДАН ТАШҚАРИ ТАРБИЯВИЙ ИШЛАР КУРСИНИНГ ПРЕДМЕТИ, МАҚСАДИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

Ўзбекистон Республикасининг истиқлолга эришуви ҳамда ўз мустақил сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий йўлига эга бўлиши, халқ хўжалигининг турли соҳаларида, жумладан халқ таълими тизимида ҳам ўсиб келаётган ёш авлод таълим-тарбияси билан борлиқ жараёнини қайта кўриб чиқишни тақозо этмоқда.

Ҳозирги пайтда, фан ва маданиятнинг энг сўнгги ютуқлари асосида келажагимиз бўлган ёш авлодни ҳаётга тайёрлашнинг самарали шакл ва услубларини излаш ниҳоятда зарурдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тўғрисида»ги фармонида кўрсатилганидек, жамиятда юксак маънавий фазилатларни камол топтириш, миллий мафкурани шакллантириш, ёшларни бой маданий меросимиз, тарихий анъаналаримизга, умуминсоний қадриятларга ҳурмат, Ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш мамлакатимизда амалга оширилаётган барча ислохотларнинг ҳал қилувчи омилидир.

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишларнинг самарадорлигини ошириш аввало комил инсонни шакллантиришнинг энг замонавий ва қулай йўналишларини топиб жорий этишга боғлиқ. Ушбу Концепция ҳам худди шу мақсадда, шахс камолоти босқичларини белгилаб олишга йўналтирилган.

Тарбиявий ишларни давр талабига жавоб берадиган ҳолга келтириш учун тарбиянинг асоси бўлган барча ғоялар қайтадан кўриб чиқилиши, асосий эътибор бола шахсига қаратилиши, йиллар давомида тўпланган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади.

Тарбиявий ишлар ҳуқуқ-тартибот органлари, ижодий уюшмалар, Давлат ва нодавлат жамғармалар, кўмиталар ва ташкилотлар билан ҳамкорликда олиб борилади.

ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ, МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ

Инсон шахсининг камол топиши жуда мураккаб ва узлуксиз жараён давомида шаклланади. Унинг тарбиясига ота-онаси, мактаб, маҳалла, дўстлари, жамоат ташкилотлари, атроф-муҳит, оммавий ахборот воситалари, санъат, адабиёт, табиат ва ҳоказолар бевосита таъсир кўрсатади.

Юқоридаги барча ҳаётий эҳтиёжларни вужудга келтиришда ўзаро ҳамкорликнинг таъсир доираси орқали шахсни тарбиялаш ва тарбиянинг бирлигини таъминлаган ҳолда, уни шахс сифатида шаклланишига салбий таъсир кўрсатадиган муҳитдан ҳимоя қилиш.

Тарбиянинг бош мақсади – ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий, маънавий-тарихий анъаналарга, урф-одатлари ҳамда

умумбашарий қадриятларга асосланган самарали ташкилий, педагогик шакл ва воситаларни ишлаб чиқиб амалга жорий этишдир.

Тарбиянинг асосий вазифаси – шахснинг ақлий, ахлоқий, эркин фикрловчи ва жисмоний ривожланиши, унинг қобилиятларини ҳар томонлама очиш учун имконият яратишдир.

Бунинг учун: – ёшларни эркин фикрлашга тайёрлаш, ҳаёт мазмунини тушуниб олишига кўмаклашиш, ўз-ўзини идора ва назорат қила билишини шакллантириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндашув, уларда режа ва амал бирлиги ҳиссини уйғотиш;

– ўқувчиларни миллий, умуминсоний қадриятлар, Ватанимизнинг бой маънавий мероси билан таништириш, маданий ҳамда дунёвий билимларни эгаллашга бўлган талабларини шакллантириш, малака ҳосил қилдириш, тобора ўстириб-бойитиб бориш ва эстетик тушунчаларини шакллантириш;

– ҳар бир ўсмирнинг билимдонлигини ва ижодий имкониятларини аниқлаб, уларни ривожлантириш. Инсон фаолиятини турли соҳаларда жорий қилиб кўриш. Болалар ижодкорлиги, иқтидорини юзага чиқариш ва янада кўллаб-қувватлаш учун шарт-шароит ҳозирлаш;

– инсонпарварлик одоби меъёрларини шакллантириш (бир-бирини тушунадиган, меҳрибонлик, шафқатлилик, ирқий ва миллий камситишларга тоқатсизлик), муомала одоби каби тарбия воситалари (ноҳақликка, ёлғончилик, туҳмат, чақимчиликка тоқатсизлик) кенг қўланиши лозим.

– ватанпарварлик, дунёвий фикрлаш, жамиятимизда яшаётган одамлар билан ўзаро муносабат-мулоқотни ўрганиш, ўз халқига, давлатига, унинг ҳимояси учун ҳамиша шай бўлиб туриш, Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатларнинг рамзларига ҳурмат билан қараш, ёш авлодни Ўзбекистон Конституциясига, Байроғига, Гербига, Мадҳиясига, Президентига садоқатли қилиб тарбиялаш;

– қонуний жамоа ахлоқи ва турмуш қоидаларига ҳурмат билан қарашни тарбиялаш, шахснинг ноёб қирраларини белгиловчи фуқаролик ва ижтимоий масъулият ҳисларини ривожлантириш, ўзи яшаётган мамлакатнинг равнақи, Инсоният тараққиётини барқарор сақлаб қолиш учун фидойилик, экологик таълим-тарбия;

– мустақил давлатимиз – Ўзбекистон Республикасининг ички ва ташқи сиёсатига тўғри ва ҳолисона баҳо беришга ўргатиш. Унинг тинчликсеварлик, демократия ва бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, ошкора-очиқ ташқи сиёсатига ва ўз халқининг турмуш даражасини оширишга йўналтирилган, фуқароларни ижтимоий ҳимоя қиладиган ички сиёсатини тўғри тушунтирмақ керак;

– турмушда энг олий қадрият ҳисобланган меҳнатга ижодий ёндошиш фазилатларини шакллантириш;

– соғлом турмуш тарзига интилишни тарбиялаш ва ривожлантириш, муносиб оила соҳиб бўлиш истагини шакллантириш;

– ёшларимизни эркин мустақил фикрлашга ўргатиш.

Тарбиянинг асосий тизими қуйидагича бўлиши лозим :

- тарбия – тарбияланувчи шахсини олий ижтимоий қадрият деб тан олиш, ҳар бир бола, ўсмир ва ёш йигит-қизнинг бетакрор ва ўзига хослигини ҳурматлаш, унинг ижтимоий ҳуқуқи ва эркинлигини эътиборга олиш;
- ёшларда истак ва имконият мувофиқлиги туйғусини қарор топтириш;
- миллийликнинг ўзига хос анъаналари ва воситаларига таяниш;
- шахслараро муносабатларда инсонпарварлик, педагоглар ва ўқувчилар ўртасидаги бир-бирига ҳурмат муносабатлари, болалар фикрига эътибор қилиш, уларга меҳрибонларча муносабатда бўлиш,

Амалда тарбиявий жараён яхлит ва узлуксиз ишига ва турли ёшдаги, болаларни қамраб олишга алоҳида аҳамият бериш лозим.

Ўсмир йигит ва қизлар нафақат бўлғуси катта ҳаётга тайёргарлик кўрадилар, балки ана шу ҳақиқий ҳаёт билан яшайдилар.

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар ўқувчиларнинг қизиқиши, истаклари, хоҳиш ва эҳтиёжларига суянган ҳолда уларнинг дарсдан бўш вақтларида ўқув-тарбия жараёнини тўлдиради. У ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини, ташаббускорлигани оширишга имконият яратади. Синфдан ташқари ишларнинг ўзига хослиги шундаки, тўғарак, клуб дастурларининг ранг-баранглиги, улар мазмунидаги янгиликлар ўсмир йигит-қизларнинг шахс сифатида шаклланишлари учун янги имкониятлар яратади.

СИНФДАН ВА МАКТАБДАН ТАШҚАРИ ТАРБИЯВИЙ ИШЛАР МАЗМУНИ, ШАКЛИ ВА УСЛУБЛАРИ. ЭРКИН ТАФАККУР ЮРИТУВЧИ ШАХСЛАРНИ ТАРБИЯЛАШ

Фуқаролик фаолияти ўз давлати олдидаги ҳуқуқ ва бурчларини тан олишни, жамият белгилаган яшаш ва ахлоқ меъёрларига онгли риоя этишни, меҳнат ва жамоада фаолликни, маънавий етукликни барқарор этади:

– ислохотларнинг тақдири ва самараси учун жавобгар, юртимизнинг эртанги куни ва истикболи учун фидойи шахсларни шакллантириш борасида устувор давлат сиёсати юритувчи;

– сиёсий онглилик ва ижтимоий фаоллик, яъни давлатнинг ички ва халқаро сиёсатини тушуниш ва идрок қилиш. Ватанпарварлик ва байналмилалликни ҳис этиш, ижтимоий сиёсий ҳаётда фаол қатнашишга шай туриш;

– халқ, давлат олдидаги фуқаролик бурчи, яъни қонунчилик тамойилларини, ўзининг Ватан, маҳалла, оила оддидаги ҳуқуқ ва бурчларини билиши, уларга қатъий амал қилиши. Қонунчиликнинг бузилишига мурасасиз муносабатда бўлиш;

2-МАВЗУ. СИНФДАН ВА МАКТАБДАН ТАШҚАРИ ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШНИНГ ИЛМИЙ ВА НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Мактабнинг ўқувчилар билан олиб борадиган ўқув машғулотларидан ташқари хилмаҳил таълим-тарбия ишлари синфдан ташқари ишлар номини олган. Синфдан ташқари ишлар мактаб таълим-тарбия жараёнининг таркибий қисми ўқувчиларнинг бўш вақтларини йўлга қўйиш формаларидан биридир.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишлар шахсни ҳар томонлама камол топтириш ва уни ҳаётга актив фаолиятга тайёрлаш учун кенг имкониятга эга. Бу ишлар болаларнинг қизиқишларига мувофиқ тарзда кўнгиллилик асосида ташкил қилинади. Ўқувчилар синфдан ва мактабдан ташқари ишларда ўзларини қизиқтирадиган машғулотларни танлаб олишади а улард мустақил ташаббускорона иштирок этишади.

Мактаб ва мактабдан ташқари муассасаларнинг ташкилий ишларини, мазмуни ва мақсадини белгилаш бугунги кунимизнинг барча қирраларини ҳисобга олишни талаб этмоқда. Синф ва мактабдан ташқари мазкур тарбиявий ишлар шахс камолоти босқичларини белгилаб олишга қаратилганлиги билан тавсифланади. Мазкур муаммони ижобий ҳал этиш учун синфдан ва мактабдан ташқари, тарбиявий ишлар тизимида қуйидагилар бўлиши лозим:

- педагоглар ва ўқувчилар ўртасида ўзаро ҳурмат муносабатларини шаклланганликнинг ўзига хос анъана воситаларига таяниш;

- улғатган инсон шахсини тарбияда олий ижтимоий қадрият деб тан олиш, ҳар бир бола, ўсмир ва ёш йигитнинг бетакрор ва ўзига хослигини ҳурматлаш, ижтимоий ҳуқуқини эътиборда тутиш зарур.

Синфдан ташқари ишларни тўла қамраб олган тўғараклар бир неча хилда бўлиши мумкин:

- а) фан тўғараклари;
- б) моҳир қўллар тўғараклари;
- в) дурадгорлик тўғараклари;
- г) спорт тўғараги;
- д) бадий хаваскорлик тўғараги.

Ўрта умумтаълим мактабларида бу ишларни синф раҳбари ва тарбиявий ишлар ташкилотчиси уюштиради. Синф раҳбари тўғарак раҳбарлариг яқиндан ёрдам беради. Қизиқишлари, интилишлари бир хил бўлган ўз ўқувчиларини бирор тўғаракка аъзо бўлишга чорлайди.

Синфдан ва мактабдан ташқари ташкил қилинган ишлар ўқувчилар ҳаётидаги тарбиявий фаолиятни тўлдиради. Уларни дунё қарашини тўғри шаклланишига, ахлоқий камол топишига кўмаклашади. Назарий билимларни амалиёт, ишлаб чиқариш билан чамбарчас боғланишига замин яратади.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишларга раҳбарлик қилувчи ташкилотчиларнинг вазифалари ҳам кўп қирралидир. Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар ташкилотчисининг вазифаларига қуйидагилар киради:

- дарсдан ташқари тарбиявий ишларни режалаштириш ва амалга оширишни назорат қилиш;

- ўқувчиларнинг синфдан ва мактабдан ташқари кўп қиррали ишларни педагогик жамоа, ўқувчилар ташкилотлари синф фаоллари ёрдамида йўлга қўйиш;

- синфдан ва мактабдан ташқари ишлар йўналишига бевосита раҳбарлик қилган ҳолда, ўқитувчилар, синф раҳбарлари, ота-оналар, ўқувчилар ташкилотлари, синф фаолларига услубий ёрдам кўрсатиш;

- умуммактаб ва мактаблараро ўтказиладиган энг муҳим тарбиявий тадбирларда қатнашиш;

- ўқувчиларнинг бўш вақтларини ташкил қилишда тарбия ва маданият муассасалари ҳамда жамоатчилик кучидан кенг фойдаланиш;

Бу борада ташкилотчилар фаоллигини унга асосий томонини кўриш мумкин: ташкилотчилик, услубий ва маъмурий.

Булар кўпинча ўзаро узвий боғланган ҳолда намоён бўлади.

Ташкилотчининг ташкилотчилик фаолиятига қуйидаги бир қатор ишларни киритиш мумкин:

- тарбиявий ишлар соҳасида эришилган ютуқ ва камчиликларни таҳлил қилиш;

- тарбиявий ишларнинг мақсад ва вазифаларини аниқлаш;

- тарбиявий, оммавий-сиёсий ишларни режалаштириш ва уларнинг мазмуни, шакл ва усулларини аниқлаш;

- синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишларни гуруҳлаштириш, бошқарувчи шахсларни аниқлаш.

Мактабда тарбиявий ишларни аниқ режалаштирмасдан унинг мазмуни, шакл ва усулларини аниқламасдан, маълум бир тизимга солмасдан туриб кўзда тутилган мақсадга эришиш қийин.

Синфдан ташқари ишларнинг тарбиявий таъсири кўп даражада ўқув жараёнини ташкил этиш савиясига ҳамда ўқувчилар жамоачининг хилма-хил ишларни қандай йўлга қўйишга боғлиқдир. Синфдан ташқари фаолият мажбурий дастур билан чегараланмайди, балки ёшлари ҳар хил ўқувчиларни ихтиёрий равишда бирлаштиради. Уларнинг ташаббуси асосида ишларни амалга оширади, фанга қизиқтиради, уларни халқнинг маданий ҳаёти муҳитига олиб киради.

Синфдан ташқари ишлар шахсдаги ижтимоий фаоллик, ижтимоий онг ҳамда ахлоқий одатларни таркиб топтиришнинг энг муҳим омилдир. Бу фаолият илмий жамоа, адабий ва мактаб театрларининг ишлари, турли мавзуларда ўтказиладиган китобхонлар конференцияси ва мунозаралар, сиёсий, ахлоқий, илмий-оммабоп ва меҳнат мавзуларидаги маъруза ва

суҳбатлар, ижтимоий-фойдали меҳнат, сиёсий ахборот, баёрам кечлари ва эрталиклари, тўғарак машғулотларини ўз ичига олади.

Ўқувчиларнинг синфдан ташқари ишлари ўз мазмунига кўра тафаккур фаолияти ва муносабат воситаси ҳисобланади. Чунки синфдан ташқари ишларда олинган ахборот идрок этилади, қайта ишланади ва шу асосда янги билимлар ҳосил қилинади.

Ўқувчилар мактабдан ташқари ишларда қатнашиб, турли кишилар билан муайян муносабатга киришади, турли вазифатларга дуч келадилар. Шунинг учун ҳам ўқувчиларнинг мактабдан ташқари фаолиятлари қанчалик хилмағхил бўлса, уларнинг муносабатлари шунчалик бой, муносабат доираси кенг ва маънавий ўсиши самарали бўлади. Мактабдан ташқаридаги тарбиявий ишларда ўқувчилар жамоада ишлашни ўрганадилар ижтимоий меҳнат қувончини ҳис қиладилар, ишлаб чиқариш меҳнатига қўшиладилар, жамоатчилик фикрига бўйсунушга, жамоа шарафи учун курашушга одатланадилар. Мактабдан ташқари фаолият унда қатнашувчиларнинг маънавий ва жисмоний ривожланиши ҳамда ёш хусусиятларига кўра белгиланади. Бу жараёнга улар таълим олаётган мактабнинг шароити ҳам таъсир этади. Гарчанд мамлакатимиздаги барча мактабларнинг вазифалари бир бўлса-да, ўша мактабларнинг ўзига хос хусусиятлари бор ва бу хусусиятлар маданий ва миллий шароитларда яққол кўринади. Тарбиячилар, синф раҳбарларининг синфдан ва мактабдан ташқари олиб борадиган тарбиявий ишларида қуйидаги иш усулларида фойдаланишлари мақсадга мувофиқдир.

1. Оғзаки иш усуллари. Турли ахборотлар, мажлислар, эрталабки йиғинлар, маорузалар, китобхонлар конференциялари, мунозаралар, учрашувлар, оғзаки газеталар, радиожурналлар.

2. Амалий иш олиб бориш усуллари, турли жойларга сайёхтлар, спорт мусобақалари, олимпиада, изтопарлар иш фаолияти, ёш табиатшунослар тўғараклари, шанбаликлар.

3. Кўргазмали иш усуллари. Мактаб музейлари, уруш ва меҳнат қаҳрамонлари хонаси, янги китоблар кўргазмалари.

Тарбиявий иш педагогдан бутун қолибилиятини ишга солишни, тинмай изланишни тақозо этади. Чунки келажак авлод тарбияланган, уюшган, ахил, жонажон Ватанимизнинг ҳақиқий фуқарolari бўлишлари лозим.

Синфдан ташқари ишларнинг форма ва методлари

Жамоат ташкилотлари ўқувчилар билан дарсдан ташқари вақтларда олиб бориладиган хилмағхил машғулотларни ўқитувчилар ёрдамида ташкил қиладилар. Синфдан ташқари ишлар ўз мазмунига кўра жуда хилма-хил: ижтимоий-сиёсий, илмий, ижтимоий фойдали, бадан тарбия-соғломлаштириш ишлари бўлади. Синфдан ташқари ишлар уч хил формада: оммавий, тўғарак ва индивидуал формаларда ташкил қилинади.

Оммавий формалар: Эрталиклар, мактаб кечалари, болалар байрамлари, кўриklar, кувноklar ва топқирлар тўгараги, сайр, синф ки мактаб музейлари, болалар ишларининг кўргазмалари в ҳоказолар.

Тўгарак ишлари: мактабдаги ҳар бир тўгарак ўзининг доимий иш кунлари ва соатлариг эга бўлиши лозим. Тўгаракда қатъий интизом бўлиши: тўгарак аъзолари машғулотларига кечикмасдан келишлари, тўгарак топшириқларини батртиб бажаришлари, тўгаракнинг моддий бойликларини эҳтиёт қилишлари керак.

Синфдан ташқари индивидуал иш: ҳар бир ўқувчи майл ва қобилиятларининг ривожланишига рдм беради. Бу ишд синфдан ташқари ўқиш катт аҳамиятга эга. Мактабда ҳар бир синф учун синфдан ташқари ўқиш дстури бор. Ўқувчининг нима ўқиётгани ва ўқиган нрсаларини қандй идрок қилаётганини ўқитувчи билиши жуда муҳим. Шунинг учун ўқитувчининг синфдан ташқари ўқишга раҳбарлиги энг яхши китобларни тарғиб қилиш ва ўқувчиларда ўқилган дарсликларни тўғри, чуқур идрок этишни ривожлантиришдан иборат.

Индивидуал топшириқларнинг турлари жуда кўп бўлиб, ўсимликлар ўстириш, гуллар, свзотлар етиштириш ҳам ана шундай топшириқлар жумласига киради. Индивидуал топшириқларда ҳар бир ўқувчининг имконият ва қизиқишлари ҳисобга олинса, улар болаларнинг қобилиятлари, истеъдодларини ўстиришга ёрдам беради.

Ўқитувчи таълим жараёнида болаларнинг маданий эҳтиёжлари ва камолот даражаларини аниқлаш билан шуғулланади. Уларга мувофиқ тарзда айрим ўқитувчилар, группа ёки бутун синф билан олиб бориладиган синфдан ташқари ишларни режалаштириш.

Мактабдан ташқари ишлар

Мактабдан ташқари ишлар болаларнинг ёши ва қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда, уларни ихтиёрий равишда, актив ва мустақил қатнашишлари шароитида ташкил қилинади.

Район, шаҳар, ўлка ва республика ҳамда мактаб ўқувчилари саройлари ва уйлари – анча кенг тарқалган мактабдан ташқари муассасалардир. Улар халқ маорифи органлари раҳбарлиги остида ишлайдилар.

Мактабдан ташқари муссаса болалар кутубхонасининг иши диққатга сазовор. Болалар кутубхоналари мактабларнинг I-VIII синфлари ўқувчиларига, шунингдек, мактабгача тарбия ёшидаги китоб ўқий оладиган болаларга хизмат кўрсатади. Кутубхонанинг бутун иши болаларга яхши тарбия беришга, фан асосларини ўрганишда ўқувчиларга ёрдамлашишга, болаларда ўқиш маданиятини тарбиялашга, мустақил равишда билим олиш малакаларини ҳосил қилиш ва мустаҳкамлашга қаратилган.

Кўпгина мактабдан ташқари муассасаларнинг ишлари мисолида, мактабдан ташқари муассасалар ўқувчилар билан олиб бориладиган таълим-тарбия ишида мактаб ва оилага жиддий ёрдам бермоқдалар деган хулосага

келиш мумкин. Ўқитувчи муайян аҳоли яшайдиган жойда мактабда қандай муассасалар борлигини билиб, улар билан ҳамкорликда қилинадиган ишни йўлга қўяди, ўқувчиларнинг қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда, уларни тўғаракларга йўллайди. Мактаб болалалари билан олиб бориладиган тарбиявий ишни режалаштиришда мактабдан ташқари муассасалардан олиши мумкин бўлган ёрдамни ҳам назарда тутди. Мактабнинг тарбиявий иш режасини болалар муассасаларининг режасига мослаштириш зарур. Мактаб тарбиявий иш режасини ўқувчилар билан синфдан ва мактабдан ташқарида олиб бориладиган ишларнинг форма ва методларини, уларни оқиллона йўлга қўйишни ўз ичига олади.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишлар ташкилотчиси, мактаб тарбиявий ишининг умумий режасини тузади ҳамда ўқувчиларга ҳар томонлама тарбия беришда мактаб ўқитувчилари, мактабдан ташқари муассасалар ҳамда мактабни оталиққа олган ташкилотларнинг ишларини бир-бирига мувофиқлаштиради.

3-МАВЗУ. ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ВА УНГА ҚЎЙИЛГАН ПЕДАГОГИК ТАЛАБЛАР

Тарбия жараёнининг мазмуни болаларга бериладиган маънавий ахлоқий билимлар тизими, ишонч, эътиқод, интизом, хулқ-атвори бир бутун ҳолатини ташкил этади. Мустақил Ўзбекистоннинг, истиқлол ва истиқболи учун фидоийлик кўрсатувчи авлодни тарбиялаш мазмуни тамоман ўзгача характер касб этмоқда:

- фуқаролик демократик жамиятни барпо этиш моҳиятини англаб олувчи;

- ватанини ҳар доим турли оқимлардан ҳимоя этувчи;
- диний бағрикенглик ва меҳр-муравватли бўлиш;
- давлат сиёсатини тушуниш унга фидоий бўлиш;
- ўзлигини англаш, аждодлар меросини қадрлаш;
- юқоридаги комил инсонга хос сифатларни тарбиялашда;
- мақсадни аниқлиги ва уни тўғри йўналтириш маданияти;
- тарбиячи-ўқитувчи ва тарбияланувчини ҳамкорлик фаолияти;
- ўзини англаш, мустақил фикрловчи эътиқодлиги ва ихтиёрлик.

Мактабгача таълим муассаса тарбиячиларини тарбиячилик фаолияти ва уни амалга ошириш методикасини «Учинчи минг йилликнинг боласи» қўлланмасидан фойдаланишни тавсия этамиз.

Тарбиявий ишларнинг мазмунида бир бутун ёндашишдан бош мақсад, “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллари дастури”даги ғояларни болаларнинг онгида ўзига хос ва мос равишда сингдиради.

- Халқимизнинг бой маънавий, анъана, удум, урф-одатлар ва аждодларимиз меросидан фойдаланиш.

- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, адолат, ҳақиқат ва эркинликни, ишонч-эътиқодни тарбиялаш.

- Юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги моҳиятини изоҳлаш.

- Меҳрли-мурувватли ва бағри кенглик.

Айниқса боғча ва кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг таълимий-тарбиявий фаолиятлари ўзига хос хусусиятга эга: ўқувчиларда ҳаётий тажрибаларнинг камлиги, ўқув-тарбия жараёнида ҳодисаларга қизиқиш, «яхши», «ёмон» ҳаракатларга чуқур муносабат билдира олмаслиги кабилар.

Бошланғич синф ўқувчиларининг дарс ва дарсдан ташқари тарбиявий фаолиятини режалаштириш ўзига хос қоидаларга эгадир:

1. Ҳар бир синф жамоасининг тарбияланган даражасини ўрганиш.

2. Ўқувчиларнинг оилавий ҳаёти, ота-онанинг фарзанд тарбиялашдаги бурчи ва вазифасини қандай ҳис этиши.

3. Кундалик ўзгаришларга ўқувчиларнинг муносабати.

4. Ўқувчиларнинг шарқона миллий урф-одат, анъаналар ҳақидаги билим даражаси.

5. Қомусий маърифатпарвар, мутафаккирлар ҳамда ҳозирги замон шоир, ёзувчиларнинг ижодиётидан намуна билишлари. Мазкур қоидалар боғчада содда ҳолда қўлланилади.

Юқоридагиларни аниқлашда суҳбат, анкета усулларида фойдаланиш ўринлидир. Шундагина ҳар бир ўқитувчи-тарбиячиларнинг бетақдор, бири-бирига ўхшамаган тарбиявий тадбир режалари бунёдга келади. Бундай режалар тарбиявий таъсирга эга бўлиб мақсадга эриштира олади.

Тарбиявий ишларни режалаштиришнинг асосий омиллари:

1. Ватанга муҳаббат ва инсонпарварлик.

2. Миллий истиқлол мафкурасини шакллантириш.

3. Маънавий тарбия (ахлоқ ва одоб).

4. Иқтисодий тарбия.

5. Экологик тарбия.

6. Гўзаллик тарбияси.

7. Жисмоний баркамоллик (соғлом авлод учун).

8. Ота-оналар билан ишлаш.

Юқоридаги омилларни режалаштиришда танланган мавзулар қуйидаги талабларга жавоб бериши керак.

1. Тарбиявий тадбирлар режаси ва ундаги мавзулар давр талабига жавоб бериши.

2. Танланган мавзулар миллий ва умуминсоний қадриятлар қамровида бўлиши.

3. Тарбиявий тадбирлар узвийлик қондасига амал қилган бўлиши.

4. Мавзулар ўқувчиларнинг ёши ва билим савиясига мос бўлиши.

Тарбиявий тадбирларни режалаштиришда «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллари» дастури. Ўзбекистон Республикаси «Қамолот ижтимоий ҳаракати» дастури мос қилиб олинди.

Қуйидаги келтирилган режа тахминий бўлиб, ўз шарт-шароитингизга қараб ижодий ўзгаришлар киритиш мумкин.

Тарбиявий тадбирлар режаларидан намуналар

Дастлабки режага Ўзбекистон Республикаси Халқ Таълими Вазирлиги «Маданий меросга - ихлос» юзасидан тузилган Низом асос қилиб олинди, у қуйидаги мазмунга эга:

1. Ватан ғурури – камолот мулкининг асоси (I-II синфлар учун).

- а) туғилган уй, кўча, шаҳар ва ўлкаларининг тарихи.
- б) бир болага етти қўшни ота-она эканлиги.
- в) атроф табиатидаги ўсимликларнинг номи ва уни муҳофаза қилиш.
- г) ўлка тарихига оид (тарихий, обидалар, кимлар яшаган, иқтисодий бойлиги, санъати ва келажак режалар) маълумотлар.
- е) киндик қони тўкилган жойнинг тупроғи азиз ҳиссини сингдириш.

2. Турмуш маданияти

- а) шарқона оила.
- б) ота-она меҳри, уларнинг борлигидан фахрланиш.
- в) оилада шарқона урф-одатлар, анъаналар қонун ва қоидаларга амал қилиш.
- г) қариялар тарихини ўрганиш, уларнинг яхши фазилатлари билан чуқурлашиш ва ғамхўрлик қилиш.

д) турмуш ва бозор иқтисодига шарқона муносабат уйғотиш.

е) жисмоний баркамоллик ва спорт.

3. Ўзбек тилининг софлиги – халқ ифтихори

а) ҳар бир миллатни она тили ва унга меҳрли миллий ғурурини гул тожиси эканлиги (халқнинг мақол, ривоят, ҳикоятларидан фойдаланиш).

б) ўзбек тилининг тарихи, ривож.

в) ўзбек тилининг истиқболи.

г) «Тил билгани элни билади» (дунё тилларининг моҳияти ҳақида).

д) миллатлараро тотувлик.

4. Ўзбек миллий урф одат, расм-русумлар ва маросимлар

а) оилавий урф-одатлар.

б) расм-русумлар ва уларнинг тарихи.

в) маросимлар уларнинг турлари, тарихи ва мазмуни.

III-IV-синф ўқувчилари учун Ватан ғурури камолот мулкининг асоси:

а) Ўзбекистон ҳудуди ва унинг тарихи ҳақида маълумот.

б) Ўзбекистон ўтмишдаги подшоҳ ва хонлар, улардаги сифатлар.

в) Ўзбекистон табиати, ҳайвоноти ва ўсимлик олами.

г) ўтмиш ва мустақил Ўзбекистон.

д) бутун дунё ўзбеклари нима билан фахрланишлари.

е) Ўзбекистон мадҳиясида миллий ғурури.

Турмуш маданияти:

- а) оиланинг иқтисоди илдизи, уни бошқаришда оила аъзоларининг ҳамжиҳатлиги. Бюджет тақсимооти.
- б) оилавий анъаналар ва унга нисбатан садоқат ҳисси.
- в) оилавий маросимлар. Оиланинг ҳар бир аъзосининг ўрни ва бурчи.
- г) оила истиқболига ҳиёнат қилмаслик.
- д) оила аъзоларининг бурчи.
- е) замонавий оиланинг шакли, маънавий гўзаллиги. Шарқона оила жиҳози. Соғлом тан. Спорт хонадон кўрки.

Ўзбек тили софлиги халқ ифтихори:

- а) тилнинг тарихини ўрганиш. Дастлабки туркий тилда ёзилган асарларни ўрганиш (Маҳмуд Қошғарий, Алишер Навоий).
- б) тилшунос олимлар билан учрашув.
- в) соф ўзбек тили сирлари, тил ўрганиш ҳақида донолар ҳикматлари.
- г) Шарқона ўқишнинг оҳангдорлиги ҳақида маълумот бериш.
- д) Шарқшунослик ва тил-адабиётлар илм масканларига ташриф буюриш.

Миллий урф-одатлари, расм-русмлар ва маросимлар:

- а) миллий урф-одатлари келиб чиқиш тарихи, унга амал қилишнинг ижобий томонлари.
- б) халқ фольклор ва ёдгорликларида расм-русум, ирим-сиримларни асослаб берилиши.
- в) турли миллат халқларининг урф-одатлари ва уларга муносабат.
- г) аجدодларимизнинг кийиниши, юриш-туришига ўзбекона муносабат билдириш. Ҳозирги замон талаблари-чи? Тўғрими?.

Санъат ва маданияти меъморчилиги:

- а) санъатнинг шарқона кўринишлари. Аجدодларимиз санъати тарихи.
- б) санъат усталари (ўтмиш ва ҳозир).
- в) санъат масканлари ва унинг турлари. санъатга муносабат.
- д) миллий санъатнинг келажаги.
- е) меъморчилик тарихи. Маданий меъморчилик қошоналарига саёҳат ва уни ўрганиш.
- ё) қўли гул устоз ва шогирдлар ҳаёти ва келажаги.
- з) меъморчилик кўринишлари (танлаб ўрганиш).

Боболардан болаларга насиҳат ва пандлар:

- а) ўзбек халқининг қадимий ёдгорликлари.
- б) А.Яссавий, Баҳовуддин Нақшбандий, Ғаззолий, Ҳазинийлар ижодиётида одоб-ахлоқ масалалари.
- в) ўзбек шоирларининг пандлари. Зебинисо, Завқий, Нодира, Анбар Отин...
- г) Замонавий шоир ва шоиралар. Учрашув ва кечалар ташкил қилиш. Уларнинг ижодиётига ташаббус қилишга ундаш.

Ўзбекона инсоний, юксак ахлоқий сифатлар

- а) алломаларнинг ўғил ва қизларга айтган насиҳатлари.
- б) қизлик иффати, ҳаёси, ғурури.
- в) оила ва жамоат меҳнатига тўғри муносабатда бўлиш.
- г) инсон гўзаллигини англатувчи белгилар.
- д) «Яхшилик» ва «ёмонлик»ни келтирувчи ҳасоб, унинг сабаблари, обрў қозониш осон иш-ми?
- е) саёқ юрган таёқ ер.
- ё) бозор қилиш одоби.
- ж) табиат гўзаллигини сақлаш.

4-МАВЗУ. СИНФДАН ВА МАКТАБДАН ТАШҚАРИ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШДА ТАШКИЛОТЧИНИНГ ИШ МЕТОДИКАСИ

Ўқувчиларни ҳар томонлама етук, баркамол қилиб тарбиялаш масалаларини муваффақиятли ҳал этиш, уларда фаол ҳаётий мавқени шакллантириш, ўзлаштириш ва билим сифатини ошириш кўп жиҳатдан куни узайтирилган гуруҳларининг самарали ишлашига боғлиқдир. Синфдан ва мактабдан ташқари ташкил қилинган ишлар ўқувчилар ҳаётидаги тарбиявий фаолиятини тўлдиради. Уларнинг дунёқараши, тўғри шаклланишига, ахлоқий камол топишига кўмаклашади. Назарий билимларни амалиёт ишлаб чиқариш билан боғланишига замин яратади.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишларга раҳбарлик қилувчи ташкилотчиларнинг вазифалари ҳам кўп қирралидир. Синфдан ва мактабдан ташқари ишларнинг ташкилотчисининг вазифаларига қуйидагилар киради:

1. Дарсдан ташқари тарбиявий ишларни режалаштириш ва амалга оширишни назорат қилиш.
2. Ўқувчиларнинг синфдан ва мактабдан ташқари кўп қиррали ишларни ўқувчилар ташкилотлари синф фаоллари ёрдамида йўлга қўйиш.
3. Синфдан ва мактабдан ташқари ишлар йўналишига бевосита раҳбарлик қилган ҳолда ўқитувчилар, синф раҳбарлари, ота-оналари, синф фаолларига услубий ёрдам кўрсатиш.
4. Умуммактаб ва мактаблараро ўтказиладиган энг муҳим тарбиявий тадбирларда қатнашиш.
5. Ўқувчиларнинг бўш вақтларини ташкил қилишда тарбия ва маданият муассасалари ҳамда жамоатчилик кучидан кенг фойдаланиш. Бу борада ташкилотчилар фаоллигини ўқитиш асосий томонини кўриш мумкин: ташкилотчилик, услубий ва маъмурий.

Булар кўпинча ўзаро узвий боғланган ҳолда намоён бўлади. Ташкилотчининг ташкилотчилик фаолиятига қуйидаги бир қатор кишиларни киритиш мумкин:

1. Тарбиявий ишлар соҳасида эришган ютуқ ва камчиликларни таҳлил қилиш.
2. Тарбиявий ишларнинг мақсад ва вазифаларини аниқлаш.

3. Тарбиявий, оммавий, сиёсий ишларни режалаштириш ва уларнинг мазмунини, шакл ва усулларини аниқлаш.

4. Синфдан, мактабдан ташқари ишларни режалаштириш, гуруҳлаштириш ва уларнинг мазмунини, шакл ва усулларини аниқлаш, бошқарувчи шахсларни аниқлаш.

Ўқувчиларнинг синфдан ташқари ишлари ўз мазмунига кўра тафаккур фаолияти ва муносабат воситаси ҳисобланади. Чунки синфдан ташқари ишларда олинган ахборот идрок этилади, қайта ишланади. Шу асосда янги билимлар ҳосил қилинади. Ўқувчилар мактабдан ташқари ишларда қатнашиб турли кишилар билан муаян муносабатга киришадилар. Турли вазиятга дуч келадилар. Шунинг учун ҳам ўқувчиларнинг мактабдан ташқари фаолиятлари қанчалик хилма-хил бўлса, уларнинг муносабатлари шунчалик муносабат доираси кенг ва маънавий ўсиши самарали бўлади. Мактабдан ташқаридаги тарбиявий ишларда ўқувчилар жамоадаги ишларни ўрганадилар. Ижтимоий меҳнат қувончини ҳис қиладилар. Ишлаб чиқариш меҳнатига қўшиладилар. Жамоатчилик фикрига бўйсунтиришга, жамоа шарафи учун курашишга отланадилар. Мактабдан ташқари фаолиятга қуйидагилар киради:

1. Оғзаки иш усуллари: мажлислар, йиғинлар, маърузалар, кутубхоналар, конференциялар, мунозаралар, учрашувлар, газеталар, радио ва журналлар.

2. Амалий иш олиб бориш усуллари турли жойларга сайёҳатларга, спорт мусобақалари, табиатшунослар тўғараклари, шанбаликлар, янги китоблар кўргазмалари.

Тарбиявий иш педагогикадан бутун қобилиятларни ишга солишга тақозо этади. Синф раҳбарлиги курси билан мактабдан ва синфдан ташқари тарбиявий ишлар методикаси курси бир-бирига боғлиқ ва унинг давомийлигидир.

Юқоридаги қайд этилган топшириқларни бажариш жараёнида ўқувчилар турли қўлланмалар, асбоблар, аппаратлар, дидактик материаллардан фойдаланишни ўрганадилар, ўз-ўзини текшириш учун турли маълумот ва таянч материалларини жалб этиш кўникмаларини эгаллайдилар.

2. Синфдан ва мактабдан ташқари ишни режалаштириш болаларнинг ёш хусусиятларига, мактабнинг жойлашган шарт-шароитларига, ижодий бирлашмаларига, илмий марказлар билан ўзаро алоқаси каби ишларни инобатга олади. Директор ўринбосарининг фаолияти, ўз ифодасини топган хужжатлар рўйхати, халқ таълими томонидан доимий равишда берилиб борилади.

«Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар» концепцияси халқ вазирлиги томонидан 1993 йилда тасдиқланган.

Тарбиявий ишларни давр талабига жавоб берадиган ҳолга келтириш учун тарбиянинг асоси бўлган барча ғоялар қайтадан ишлаб чиқилади.

Синфдан ташқари ишларни ташкил этишда ўқитувчининг йўналтирувчи таъсири остидаги ўқувчиларнинг ўз-ўзини назорат қилиш асосига қурилган ва фан кабинетларида, кутубхонада ва уйда якка тартибдаги режа асосида ўтказиладиган мустақил машғулотлар етакчи шаклга айланиши керак. Бунда синфдан ташқари ишда таълимнинг моддий базаси: қўшимча ва маълумотнома адабиётлари лаборатория ускуналари, кўргазмали қўлланмалар, дидактик материаллар, техника воситаларидан оқилона фойдаланиш кўзда тутилади. Улар ўз ичига қуйидагиларни олади:

- дарслик ва қўшимча адабиётлар билан ишлашнинг хилма-хил шакллари олиган, назарий билимларни ўзлаштиришни таъминловчи;

- тажрибалар, ижодий тусдаги ишларни бажаришни, асбобларни лойиҳалашни, макетлар, моделлар ваҳоказоларни тайёрлашни олиган мустақил ишлаш учун топшириқлар системаси мақсадга мувофиқдир.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишлар методикаси фани ва бўлимига синф раҳбарларининг ишлари, мактаб маъмуриятининг тарбиявий ишлари киритилади. Бунда ўқитувчиларнинг ўқувчилар билан муомиласи, адолатли бўлиши, таъсир кўрсата олиши керак.

Ўқувчи ёшларни ҳозирги замон маънавияти билан онгини суғориш, яъни сингдириш керак. Ўқувчиларни кадриятларимиз асосида урф-анъаналаримиз асосида тарбиялаш ҳар бир ўқитувчининг вазифаси.

Ўқувчи атрофини ўраб турган воситалар, яхши-ёмон одатлар, ўқитувчилар, мактабнинг муҳити, ўқувчилар тарбиясини тўғри, онгли равишда ўрганиш ва қабул қилиш. Синфдан ташқари ишларни тўла қамраб олган тўғараклар бир неча хилда бўлиши мумкин:

Тўғарак турлари:

1. Фан тўғараклари.
2. Моҳир қўллар.
3. Дурадгорлик.
4. Спорт мусобақалари.
5. Бадиий ҳаваскорлик.

Кўриб чиқилиши, асосий эътибор бола шахсига қаратилиши, йиллар давомида тўпланган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади.

Тарбиянинг бош мақсади ёш авлодни маънавий, ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой, миллий маънавий анъаналарга, урф-одатлари ҳамда кадриятларига асосланган самарали ташкилий ишларни амалда ишлаб чиқишдир.

Тарбиянинг асосий вазифаси- шахснинг ақлий-ахлоқий тарбиялашда эркин фикрловчи ва жисмоний ривожланиши, унинг қобилиятларини ҳар томонлама очиш учун имконият яратишдир. Тарбиявий ишларни режалаштиришда қуйидаги педагогик талаблар мавжуд:

Мактабдан ташқари таълим муассасаларининг тўғарак қатнашчилари онгида юксак маънавий ахлоқий фазилатлар мужассамлашган бўлиши керак.

Тўғарак қатнашчиларини доимий равишда фан ва маданиятнинг сўнгги ютуқларидан хабардор қилиб туриш, улар онгини ижодий ишлар ва тарбиявий тадбирлар билан банд қилиш ўрин тутади. Тўғарак қатнашчиларида мустақиллик тушунчаси шаклланган бўлиши, улар давлатимиз рамзларини, мадҳиясини, урф-одатларимизни яхши билиш керак. Мактабдан ташқари таълим ўқишларига, ҳоҳишларига асосланган ҳолда дарсдан бўш вақтларда ўқув тарбия жараёнини тўлдиради ва куйидаги йўналишлар бўйича тўғарак қатнашчиларига талаблар қўйилиши керак:

1. Ватанга муҳаббат, комил инсон тарбияси;
2. Эстетик таълим;
3. Сайёҳли йўналиши бўйича тўғаракларга қатнашиш.
4. Экологик таълим йўналиши бўйича тўғараклар;
5. Ўқувчиларни маънавий ахлоқий йўналиши бўйича;
6. Ҳуқуқий таълим йўналиши бўйича;
7. Техник ижодкорлик йўналиши бўйича;
8. Истиқлол болалари ва истеъдодли ёшлар;
9. Иқтисодий таълим.

Ўқувчиларнинг мустақиллиги турли даражада бўлганида мустақил тайёргарлик амалга оширилиш мумкинлигини ҳисобга олиш муҳимдир, албатта бу эса улар шахсининг шаклланишига шубҳасиз таъсир кўрсатади. Айрим ўқувчиларнинг ишдаги фаол ва мустақил ҳолати тарбиячининг аралашувини талаб этмайди, чунки ўқувчиларнинг ўзлари олдиларида турган вазифаларини ва уларни ҳал этиш йўллариини анча яхши тушунадилар.

Болалар иарбиячи ёрдамисиз ишлайдилар. Бу ерда тарбиячининг аралашуви мақбул эмас. Чунки бундай ҳолат болаларнинг меҳнатсеварлигини, билиш эҳтиёжларини шакллантиришда энг ката имкониятга эгадир.

Ўқувчи мустақил ҳаракат қилиб, лекин ўз ишини тарбиялашнинг фикри ва баҳосига боғлиқ қилиб қўйган пайтда тобе мустақил ҳолат вужудга келади. Иш қизиқиш ва иштиёқ билан бажарилса ҳам мустақил ишни бажараётган ҳаракатларида ишончсизлик жиҳатлари мавжуд бўлади.

3. Синф раҳбарининг раҳбарлиги ва назорати остида ҳаракат қиладиган ўқувчилар тоифасида мажбурий ижро этиш ҳолати пайдо бўлади. Бунда ўқувчилар ишга унчалик қизиқиш билдирмайдилар. Улар кўпинча синф раҳбарининг ёрдамини сўраб мурожаат қиладилар, кучли ўқувчиларнинг қўллаб-қувватлашидан фойдаланишга интиладилар, агар бундай қўллаб-қувватлаш бўлмаса, ишни давом эттиришга иродаларини ишга солмайдилар. Бундай ўқувчиларда ташқаридан мажбур қилиш вақтида ҳаракат қилиш одати мустаҳкамланади. Агар бундай ҳолат барқарор бўлиб қолса, у ўқувчининг фақат ақли эмас, шу билан бирга маънавий ривожланишига ҳам тўсқинлик қилиши мумкин.

Мактабда ва синфдан ташқари ишлар ўқувчиларни бир-бирига ҳурмати, ахлоқий сифатлари жамоа орасида шаклланиб боради.

Бунда ўқувчиларнинг бир-бирига бўлган муомала маданияти ҳам шаклланади. Ўқувчи ўқитувчига тақлид асосида ёки дўстлари орасида ўрганган тарбияси муомиласига таъсир қилиш мумкин. Ўқитувчи ўқувчилар орасида муомала-маданиятни шакллантириш учун авваламбор ўқувчининг ўзига бўлган муомаласини этиборини ўрганиши керак.

Ўқувчи мактаб қоидаларига риоя қилиш билан бирга, ўқитувчи талабига ҳам жавоб бериши лозим. Ўқитувчи талабларига:

1. Дарсларга тўлиқ қатнашиш.
2. Ўқув қуроллари билан таъминланганлиги.
3. Ўқитувчини диққат билан эшитиш.
4. Топшириқларни ўз вақтида бажариш.
5. Ташкилий ишларга фаол қатнашиш.
6. Синф интизомига риоя қилиш.
7. Тозаликка риоя қилиш.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишларни назоратсиз ижро этиш ҳолати расмий ижрочилик, иштиёқ ва ҳавас билан меҳнат қилишни истамаслигини яширишга интилаётган ўқувчиларда кузатилади. Бундай ҳолатнинг узоқ вақт мавжуд бўлишига йўл қўйиб бўлмайди, акс ҳолда ўқувчиларда ишига нисбатан расмий муносабат жиҳатлари пайдо бўлади, бу эса уларни меҳнатдаги ташқи фаолликни йўққа чиқаради.

Синфдан ва мактабдан ташқаридаги ишларда ўқувчиларнинг ҳатти-ҳаракатлари олдиндан жуда қаттиқ тартибга солиб қўйилганлиги хусусида эътирозлар билдирилмоқда.

Мустақилликни тарбиялаш вазифаси қўйилмаган, боланинг ҳар бир қадами педагогнинг иродасига бўйсунган жойларида ана шундай ҳолат мавжуддир. Худи шунинг учун мустақил тайёргарлик самарадорлиги, ўқувчиларнинг мустақиллигини ривожлантириш тўғрисида ғамхўрлик қиладиган ўқитувчи, синф раҳбари ўқувчиларга таъсир кўрсатиш воситаларини пухта ўйлаб танлайдилар, уларнинг ишлаши учун оқилона шарт-шароит яратишга интиладилар.

Мактаб ўқувчиларининг мустақил тайёргарлигига педагогик раҳбарлик шундай қурилиш керакки, у ўқувчиларни чарчатиб қўймасин, доим бир хил тусда бўлмасин, ёки ҳаддан ташқари осон, ақлий ва иродавий куч-ғайратини сарфлашни талаб қилмайдиган бўлмасин.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишларни ташкил этиш ва ўтказишда тарбиячи энг муҳим вазифа ўқувчиларни ўқув вазифаларини ҳал этишга ўргатишдан, бунинг учун ҳаракат усуллари тўғри танлашдан, ўз ҳатти-ҳаракатларига раҳбарликни фаолиятини назорат қилишдан, мустақил иш кўникмаларини бошқа муҳим ҳаётий вазиятларга ўтказишдан келиб чиқишдан лозим эканлигини назарда тутиш лозим. Бунда мустақиллик мазмунига фикрлаш фаолиятининг мустақиллиги, интизом, уюшқоқлик ва ўз-ўзини назорат қилиш каби тўрт таркибий қисми киришини ҳисобга олиш муҳимдир.

Мазкур жиҳатларни шакллантириш устидан назоратни амалга ошириш синфдан ташқари ишларга раҳбарлик қилаётган ўқитувчининг муҳим ва мураккаб вазифаларидан биридир. Бунинг учун ўқувчи фаолияти натижаларини ҳисобга олишни ва бу жараёни таҳлил этишни уюштириш зарур. Ўқитувчи синф-дарс фаолияти учун хос бўлган шаклларни истисно этиб, назорат қилишнинг бир қанча усуллари кўллаш мумкин. Энг кучли ва қобилиятли ўқувчиларга ҳомаки ёзув билан ишлаш ҳуқуқи берилади. Унда қоида кўрсатилади, бу қоидани тасдиқловчи мисоллар келтирилади, ўқув вазифаси қайд этилади. Ёзув жуда қисқа бўлади, лекин у ўқувчининг фикрлаши қандай борганлигини кўрсатади.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишларда ўқувчиларни айрим кўникмаларга ўргатишни назорат воситаси деб ҳисоблаш керак. Ўз-ўзини текшириш, ўзаро текшириш усулларига ўргатиш ўқитувчининг ўқувчилар билан шундай алоқасини талаб этадики, бунда уларнинг фикрлаш иши жараёни равшан бўлади. Ўқувчиларнинг ўзлари ҳаракатни таклиф этадилар ваз у билан педагогга муаян маълумот берадилар. Синф раҳбари ишида ўқувчилар жамоасини шакллантириш марказий вазифа ҳисобланади, чунки жамоада шахсни тарбиялаш тарбиянинг етакчи тамойилидир. Болалар жамоасини шакллантириш методикаси янги педагогикада тўла ишлаб чиқилган. Бу методиканинг умумий асослари педагогика курсларида баён этилган жамоа ва жамоада шахсни тарбиялаш назариясига таянади. Жамоа назарияси қоидаларига мувофиқ уни яратиш методикаси ишлаб чиқилган. Унинг умумий асослари қуйидагилардан иборат: талаблар қўйиш, фаолларни тарбиялаш, ўқув-меҳнат, ижтимоий-сиёсий ва оммавий-маданий фаолиятдаги истиқболларни ташкил этиш, соғлом жамоатчилик фикрини шакллантириш, ижобий анъаналарни яратиш ва кўпайтириш.

Таърифланган бу қоидалар ҳар қандай жамоани шакллантириш ва ривожлантириш учун қўлланма ҳисобланади.

4. Ўрта умумтаълим мактабларида синфда ва мактабдан ташқари ишларда синф раҳбари ва тарбиявий ишлар ташкилотчиси уюштилади.

Синфда ва мактабдан ташқари ташкил қилинган ишлар ўқувчилар ҳаётидаги тарбиявий фаолиятни тўлдиради. Уларнинг дунёқараши тўғри шаклланишига ва ахлоқий камол топишига кўмаклашади. Назарий билимларни амалиёт ишлаб чиқариш билан боғланишга замин яратади.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишларга раҳбарлик қилувчи ташкилотчининг вазифалари ҳам кўп қирралидир.

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар ташкилотчисининг вазифаларига қуйидагилар киради: Дарсдан ташқари тарбиявий ишларни режалаштириш ва амалга ошириш.

Ўқувчиларни мактабдан ва синфдан ташқари кўп қиррали ишларни педагогик жамоа, ўқувчилар, ташкилотлар, синф фаоллари ёрдамида йўлга қўйиш.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишлар йўналишига бевосита раҳбарлик қилган ҳолда ўқитувчилар, синф раҳбарлари, ота-оналар ўқувчилар, ташкилотчилар синф фаолларига ёрдам кўрсатиш. Умуммактаб ва мактаблараро тарбиявий тадбирларга қатнашиш. Ўқувчиларнинг бўш вақтларини ташкил қилишда тарбия ва маданият муассасалари ҳамда жамоатчилик кучидан кенг фойдаланиш.

Бу борада ташкилотчилар фаоллигини 3 та асосий томонини кўриш мумкин: ташкилотчилик, умумий ва маъмурий.

Булар ўзаро узвий боғланган бўлади. Ташкилотчилик фаолиятига қуйидаги бир қатор ишларни киритиш мумкин:

1. Тарбиявий ишлар соҳасида эришилган ютуқ ва камчиликларни таҳлил қилиш;
2. Тарбиявий ишларни мақсад ва вазифаларини аниқлаш.
3. Тарбиявий, оммавий-сиёсий ишларни режалаштириш ва уларнинг мазмунини ҳамда шакл усулларини аниқлаш.
4. Синфдан ва мактабдан ташқари ишларни гуруҳлаштириш бошқарувчи шахсларни аниқлаш.

Шулар асосида янги билимларни ҳосил қилади. Ўқувчилар мактабдан ташқари ишларда қатнашиб, турли кишилар билан муаян муносабатга киришадилар. Турли вазиятларга дуч келадилар. Шунинг учун ҳам мактабдан ташқари фаолиятлари қанчалик хилма-хил бўлса, уларнинг муносабатлари шунчалик бой бўлади. Мактаб ташқаридаги ишларда ўқувчилар жамоадаги ишларини ўрганадилар.

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишларни мактабнинг маънавий-маърифий ишлари бўйича директор ўринбосари ўз ишини режа асосида олиб боради ва унинг бажарилишини ҳам назорат қилиб боради. Синфдан ташқари тарбиявий ишларни мактабнинг умумий режаси, ўқитувчилар, синф раҳбарлари, етакчи ота-оналар қўмитаси, иш режалари ишини ҳам эътиборга олиши керак.

Иш режа мактаб директори томонидан тасдиқланган. Иш режасида боаларнинг ёш хусусиятларига мактабнинг жойлашган шарт-шароитига, ижодий бирлашмаларига илмий марказлар билан ўзаро тарқалган алоқаси каби ишларни инобатга олади. Директор ўринбосарининг фаолияти ўз ифодасини топган ҳужжатлар рўйхати халқ таълими вазирлиги томонидан доимий равишда бери борилади. А. Жўраевнинг «Тарбиявий дарсларни ўтиш» рисоласида мустақиллик ғояси билан боғланган тарбиявий тадбирлардан қоидаларга асосланган қонунлар белгиланган. Ижодкор раҳбар ҳамда илғор ўқитувчи тарбиячилар ўз фаолиятлар ижараёнида тарбиявий ишларни ташкил қилишда қуйидаги тамойилларни асос қилиб оладилар:

-тарбиявий тадбирларни ўтказиш;

-маънавиятни ёш авлод онгига сингдириш эътиқодга айлантиришдан иборат эканлиги;

- тарбия жараёни миллий ва умуминсоний қадриятлар билан боғлаб бола қалбига ва онгига таъсир кўрсатиш;
- тарбиявий ишларни ўқувчилар жамоаси жипслаштирувчи омиллар билан бойитиб тарбиянинг таълим билан узвийлигини таъминлаш;
- тарбиявий жараёнда болаларни тарбиялаш даражасини аниқлаш ва ижобий томонларини ўстириш;
- бола шахсига хурмат ва талабчанлик;
- болаларнинг ёш ва руҳий ҳолатини ҳисобга олиш;
- тарбиявий ишларни ташкил қилиш томонлари баркамол инсонни тарбиялашда кенг имкониятларга эга бўлиб, уни қай даражада олиб бориш синф раҳбари ва тарбиячининг педагогик моҳиятига боғлиқ.

5-МАВЗУ. СИНФДАН ВА МАКТАБДАН ТАШҚАРИ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШДА ТАШКИЛОТЧИ ШАХСИГА БЎЛГАН ТАЛАБЛАР

Директор ўринбосари ўқувчиларга нисбатан меҳр ва муҳаббат, педагогик жамоасига ва ота-оналарга нисбатан талабчан бўлган ҳолда иш тутишда ва мунтазам ўз устида ишлаб, сабр-бардошли, ўз фикрларини пухта баён қилиб, ўзгаларни ўзига жалб қила оладиган хислатларни ўзига мужассамлайди.

Давлат ва ҳукуматимиз томонидан қабул қилинган барча ҳужжатлар моҳиятини, Президент асарларини яхши билиши, уни ўқувчи-ёшлар орасида тарғиб эта олиши, халқ педагогикаси анъаналарини, ўзбек халқи миллий урф-одатлари, қадриятлари, алломалари ўғитларини яхши билишлари лозим.

- Мамлакатимизнинг ички ва ташқи сиёсатини яхши билиши ва доимо уни ўз фаолиятида ҳисобга олиши, тарбиявий ишларни ташкил этишнинг илмий асослари ҳамда янгича усул ва методларини яхши билиши;

- радио, телевидение ва оммавий ахборотнинг бошқа воситалари орқали берилган энг сўнгги янгиликлардан бохабар бўлиши ҳамда уларнинг моҳиятини ўқувчиларга етказа олиши;

- синфдан ташқари тадбирларни тайёрлаш ва ўтказа билиши;

- туман, шаҳар, вилоят, республика миқёсида ўтказиладиган тадбирларда иштирок этиши;

- мактабда ўқувчилар билан тарбиявий ишларни олиб бораётганларга методик тавсиялар бериб бориши;

- мунтазам равишда ўз малакасини ошириб туриши, ўз соҳаси бўйича ўтказиладиган семинарларда иштирок этиш.

ДИРЕКТОР ЎРИНБОСАРИНИНГ ҲУҚУҚЛАРИ

Низомда белгиланган вазифалар билан боғлиқ равишда тегишли педагогик ходимларга кўрсатма беради.

Хизмат вазифаси доирасидан келиб чиққан ҳолда синфдан ва мактабдан ташқари ишларни ташкил этиш ва янги тўғаракларни очиш масалаларини ҳал қилади.

– синф раҳбарининг таълим-тарбия ишлари бўйича эришган ютуқларини ҳисобга олиб, уни тақдирлаш учун директорга таклиф киритиш;

– синф раҳбарларининг ўз вазифасига нисбатан масъулиятсизлиги ёки суиистеъмол қилинганлиги учун директор билан келишилган ҳолда танбеҳ бериш;

– болани яхши тарбиялаган ота-оналарни, мактабга ёрдам берган маҳалла фаолларини тақдирлаш учун директорга таклиф бериш ҳукуқига эга.

Директор ўринбосари билан қуйидаги ишлар келишилиши керак:

– синф раҳбарлари иш режасини директор билан ҳамкорликда тасдиқлаш;

– мактабда ўтказиладиган спорт мусобақалари режасини директор билан ҳамкорликда тасдиқлаш;

– турли хилдаги тўғарак ишлари режасини директор билан ҳамкорликда тасдиқлаш.

Мактаб ва мактабдан ташқари муассасаларнинг ташкилий шакллари, мазмуни ва мақсадини белгилаш бугунги кунимизнинг барча қарорларини ҳисобга олишни талаб этмоқда. Синфдан ва мактабдан ташқари мазкур тарбиявий ишлар шахс камолоти босқичларини белгилаб олишга қаратилганлиги билан тавсифланади. Мазкур муаммони ижобий ҳал этиш учун синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар тизимида қуйидагилар бўлиши лозим:

– улғаяётган инсон шахсини тарбияда олий ижтимоий қадрият деб тан олиш, ҳар бир боланинг бетакрор ва ўзига ҳослигини ҳурматлаш, ижтимоий ҳукуқини эътиборда тутиш лозим;

– миллийликни ўзига хос анъана воситаларига таяниш;

– педагоглар ва ўқитувчилар ўртасида ўзаро ҳурмат муносабатларини шакллантириш;

– мактабнинг жамоат ташкилот, оталиқ қилувчи корхоналар билан алоқасини мустаҳкамлаш;

– болалар назоратсизлиги ва қонун бузилишининг олдини олиш;

– яшаш жойи бўйича болаларнинг бўш вақтини ташкил этиш;

– ўқувчиларнинг оилаларига бориш ва болаларни тарбиялашда уларга ёрдам бериш;

– ёш авлоднинг Ватанга, жамиятга ва меҳнатга, ўзига ва одамларга муносабатини англаб олишга қаратилган ахлоқий туйғуларини тарбиялаш.

Синфдан ва мактабдан ташқари ташкил қилинган ишлар ўқувчилар ҳаётидаги тарбивий фаолиятни тўлдиради. Уларнинг дунёқарашини тўғри шаклланишига, ахлоқий камол топишига кўмаклашади. Назарий билимларни амалиёт ишлаб чиқариш билан чамбарчас боғланишига замин яратади. Синфдан ва мактабдан ташқари ишларга раҳбарлик қилувчи ташкилотчининг вазифалари ҳам кўп қирралидир.

Тарбиявий ишлар болаларнинг кундалик ҳаётидан олинган аниқ далиллар ва воқеаларни, бадиий адабиёт, вақтли матбуот, кинофильмлардан олинган мисолларни таҳлил этиш ҳамда муҳокама қилиш асосида ўтказилади. Бу ишларнинг хусусияти шундаки, бу болаларнинг ўзини ахлоқий хатти-ҳаракатлари ҳақида мулоҳаза юритишга ва уларга тўғри баҳо беришга ўргатади.

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар ўқувчиларнинг дарсдан бўш вақтларидаги ўқув тарбия жараёнини тўлдиради ва кенгайтиради, ўқувчиларни мустақил билим олишлари, ижобий қобилиятларини, ташаббускорлигини оширишга имконият яратади.

Шу сабабли кейинги даврда ўқувчиларнинг дарсдан ташқари вақтларини кўнгилли уюштиришга алоҳида аҳамият бермоқда.

Синфдан ва мактабдан ташқари ташкил қилинган тарбиявий ишлар ўқувчилар ҳаётидаги тарбиявий фаолиятни тўлдиради. Уларни онгли, дунёқарашини шакллантиради. Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар ташкилотчисининг вазифаларига қуйидагилар киради:

- дарсдан ташқари тарбиявий ишларни режалаштириш ва амалга оширишни назорат қилиш;
- ўқувчиларнинг синфдан ва мактабдан ташқари кўп қиррали ишларни педагогик жамоа, ўқувчилар ташкилотлари, синф фаоллари ёрдамида йўлга қўйиш;
- синфдан ва мактабдан ташқари ишлар йўналишига бевосита раҳбарлик қилган ҳолда, ўқувчилар ташкилотлари синф фаолларига услубий ёрдам кўрсатиш;
- умуммактаб ва мактаблараро ўтказиладиган энг муҳим тарбиявий тадбирларда қатнашиш;
- ўқувчиларнинг бўш вақтларини ташкил қилишда тарбия ва маданият муассасалари ҳамда жамоатчилик кучидан кенг фойдаланиш.

Синф жамоаси билан олиб бориладиган тарбиявий ишларнинг ҳажми, асосий йўналишлари, мазмуни ҳар бир ёш босқичда ўқувчиларнинг психик ривожланиши даражасига мос келиши лозим.

Тарбиявий иш педагогдан бутун қобилиятини ишга солишни, тинмай изланишни тақозо этади. Чунки келажак авлод тарбияланган, уюшган, аҳил, жонажон Ватанимизнинг ҳақиқий фуқаролари бўлиши керак.

Мактабда башланғич синфларда тарбиявий ишларни олиб бориш уни йўлга қўйиш синф раҳбари ёки тарбиявий ишлар ташкилотчилари томонидан уюштирилади тарбиявий ишнинг асосий йўналишлари: ўқувчиларда илмий дунёқараш асосларини шакллантириш, уларни миллий истиклол руҳида тарбиялаш; ўқувчиларнинг ижтимоий фойдали меҳнатини ташкил этиш; ўқувчиларда ахлоқ маданиятини, уларнинг ўз ҳуқуқ ва бурчларига нисбатан онгли муносабатни тарбиялаш; ўқувчиларда ўз-ўзини бошқариш малакаларини шакллантиришдир.

Бошланғич синф ўқувчиси ва синф раҳбари фаолиятининг асосий вазифаларидан бири ўқувчиларнинг аҳил тарбиялий жамоани ташкил этишдир.

Бошланғич жамоа иши шундай куриладики, ундан синфнинг бошқа жамолари билан алоқаси доимий равишда амалга оширилади, умум мактаб анъаналари сақланади. Бошланғич жамоа ўқитувчи-тарбиячи ва синф раҳбари, ўқувчилар ўз-ўзини бошқариш, ўз-ўзини бошқариш органлари раҳбарлигида умуммактаб ижтимоий фойдали ишлари фаолиятида иштирок этади.

Ўқитувчи ва синф раҳбари соғлом, аҳил болалар жамосини шакллантириш билан бирга доимий болалар қизиқишларини қўллаб-қувватлайдилар, уларнинг ижтимоий фойдали фаолиятини йўналтириб борадилар.

Кичик ёшли ўқувчилар жуда фаол ва ҳаракатчан бўладилар. Фаолликка интилиш бу ёшдаги болаларнинг органик эҳтиёжи. Бироқ бунда болалар ҳали етарли ҳаётий тажрибага эга бўлмайди ва кундалик педагогик раҳбарликка эҳтиёж сезади. Бошланғич синф ўқитувчиси боланинг илк мактабдаги қадамиданоқ тарбиявий ишнинг чинаккам жамоатчилик муносабатларини яратишга зўр имконият берадиган, болаларда бир-бирларига ғамхўр муносабатда бўлишни тарбиялайдиган, индивидуал қобилиятларни ривожлантириш учун қулай имкониятлар яратадиган усулларни танлайди.

Ўқитувчи бошланғич синфларда болаларга ўзларини қизиқтирувчи фаолият турини танлашга ёрдам беради. Бироқ кўпинча кичик ёшдаги ўқувчилар ёш хусусиятларига кўра, ўз хусусиятларини тўғри баҳолай олмайдилар.

Болаларнинг ўсиши уларда жамоатчилик малака ва кўникмаларининг шаклланиб бориши билан ўқитувчи-тарбиячининг болалар жамоасига раҳбарлик қилишидаги жараёнини ўзгартириб боради.

Ўқитувчи бошланғич синфлардаёқ аҳил болалар жамоасини яратиш асосида соғлом жамоатчилик фикрини яратади.

Бошланғич синф ўқитувчиларининг болалар тарбиявий жамосини яратиш соҳасидаги ишини юқори синфларнинг синф раҳбарлари давом эттирадилар.

Бошланғич синф ўқитувчиси ўқувчиларни таълим ва тарбиянинг табиий шароитида, уларнинг жамоа фаолияти жараёнида ўрганадилар.

Синфдан ташқари иш ўқувчиларга бирор мақсадга қаратилган педагогик таъсир вақтини узайтиради, у ўқитувчининг дарсларда эгаллаган билимларини кенгайтириш ва чуқурлаштириш, болаларнинг қобилиятини ривожлантириш, уларнинг хилма-хил қизиқишларини қондириш, маданий дам олишларини уюштириш имконини беради. Синфдан ташқари иш болаларни жамият ҳаётига жалб қилишнинг катта имкониятларига эга.

Бу борада ташкилотлар фаоллигини учта асосий томонини кўриш мумкин: ташкилотчилик, усулий ва маъмурий.

6-МАВЗУ. ТАШКИЛОТЧИНИНГ ЎҚУВЧИЛАР ЖАМОАСИ БИЛАН ҲАМКОРЛИКДА ИШ ОЛИБ БОРИШ МЕТОДИКАСИ

Ҳар бир жамоа ўз-ўзини бошқариш органига эга ва умуммиллий жамоанинг узвий қисми саналади. Шунингдек, у мақсаднинг бирлиги ва ташкил қилиш хусусиятлари орқали умуммиллий жамоа билан боғланади. Ижтимоий жамиятнинг эҳтиёжини қондиришга йўналтирилган биргаликдаги фаолият жамоанинг навбатдаги муҳим хусусиятларидир. Жамоа фаолиятининг ижтимоий-ғоявий йўналиши ҳам жамоанинг фаолияти мазмунида ўз аксини топиши муҳим аҳамиятга эгадир.

Бугунги кунда педагог-олимлар (Л.И.Новикова ва бошқалар) болалар жамоаси ривожланиши жараёнини таҳлил қилар эканлар, уни қуйидаги икки босқичга бўладилар:

а) жамоани дастлабки жипслаштириш;

б) жамоани шакллантириш унинг ҳар бир аъзосини индивидуал ривожлантиришнинг кулолидир.

Жамоа ҳаётидаги ҳар бир босқичларни ажратиб кўрсатиш юқорида баён этилган фикрларга зид эмас, балки шахснинг ривожланишида жамоанинг етакчи аҳамиятини таъкидлайди.

Рус педагоги А.С.Макаренко жамоа муносабатларининг ички жиҳатларига катта аҳамият берган эди. У жамоада шаклланган энг муҳим қуйидаги белгиларни ажратиб кўрсатган эди.

1) мажор доимий тетиклик, тарбияланувчиларнинг фаолият (ҳаракатга тайёрлиги);

2) ўз жамоаси қадриятларининг моҳиятини тушуниш, унинг учун гуруҳланиш асосида ўз кадр-қимматини англаш;

3) унинг аъзолари ўртасидаги дўстона бирлик;

4) жамоанинг ҳар бир аъзосидаги дўстона бирлик;

5) тарбияли, ишчан ҳаракатга йўлловчи фаоллик;

6) ўз ҳиссиёт ва сўзларини бошқара олиш кўникмаси.

Жамоани шакллантиришда жамоа аъзолари ва уларнинг фаолиятларига қўйиладиган ягона талаблар муҳим аҳамият касб этади.

Ягона талаб ўқувчиларнинг дарс жараёнидаги, танаффус. Синфдан ташқари ишлар вақтидаги жамоат жойлари ҳамда уйдаги хулқ-атвор қоидаларини ўз ичига олади.

Пухта ўйлаб қўйилган талаблар тизимининг мунтазам амалга оширилиши мактабда муайян тартибнинг ўрнатилишини таъминлайди.

Педагоглар томонидан қўйилган талаблар қўйидаги шароитларда ижобий натижа беради.

1. Қўйилаётган талаблар ўқувчи шахсини ҳурмат қилиш билан қушилиши керак.

2. Қўйилаётган талаблар муайян мактаб ёки синфдаги мавжуд шароитни ҳисобга олган ҳолда қўйилиши лозим.

3.Қўйилаётган талаблар аниқ бўлиши керак.

4.Ўқувчиларнинг ташқи қиёфаси, кийиниши, юриш-туриши ҳамда муомаласига нисбатан қўйилаётган талаблар, уларда маънавий маданиятни шакллантиришга хизмат қилиши шарт.

Ўқитувчи томонидан қўйилаётган талаблар ҳажми, тизимини билибгина қолмасдан, талаб қўйиш методикасини ҳам ўзлаштириш олган бўлиши керак.

Ўқувчиларга талаблар қўйиш методикаси болаларни талаблар мазмуни билан таништириб уларнинг аҳамиятини тушунтириш, тажриба орттириш ҳамда уларнинг мунтазам суратда назорат қилиб боришдан иборат.

Ўқувчиларни талаблар билан таништириш кўпинча умумий мажлисларда амалга оширилади, бунда таълим муассасаси директори ёки ўқув ишлари бўйича директор ўринбосари истиқболли режалари ва уларни амалга ошириш жараёнидаги талаблар мазмуни билан ўқувчиларни таништирилади. Батафсил таништириш айрим ҳолларда амалда кўрсатиш, кейинроқ синфлар бўйича синф мажлисларида, махсус суҳбатлар уюштириш гоҳида амалга оширилади.

Хулқ-атвор таркиб топтиришга йуналтирилган талаблар билан таништириш мазкур талаблар устида машқ қилдириш билан қўшиб олиб борилиши керак. Хулқ-атворни тарбиялаш онгли тарбиялашга қараганда мураккаб иш. Ўқувчилар талаблар моҳиятини яхши англашлари мумкин, бироқ аксарият ҳолларда уларга риоя қилмайдилар. Шу боис мунтазам равишда машқ қилдириш маданий хулқ-атворни одатга айлантиради.

Талабларнинг қўйилиши жараёнида уларга ўқувчиларнинг амал қилиши устидан назорат ўрнатиш лозим. Назорат қилиб бориш турли шартлар ёрдамида амалга оширилади, чунончи, хулқ-атвор журналинин юритиш, синфдаги навбатчилик учун стендда баҳоларни қайд этиб бориш ва бошқалар. Назорат ҳаққоний ва мунтазам бўлиш керак. Унинг натижаларидан ўқувчиларни огоҳ этиб бориш лозим.

а) жамоани уюштириш ва жинслаштириш. Унда фаолни тарбиялаш билан чамбарчас боғлиқ. Ҳар бир педагогнинг жамоани шакллантириш борасидаги ҳаракати жамоанинг таянч ядросини танлашдан бошланади.

Жамоа фаолини шакллантириш жамоанинг у ёки бу фаолиятга нисбатан эҳтиёжи мазмунидан келиб чиқади.

Ишончли, ишчан жамоа фаолини яратиш учун ўқитувчи ўқувчилар фаолиятини, уларнинг жамоа ишлари иштироки, хулқ-атворини кузатиб бориши ҳар бир ўқувчининг ижтимоий фаолиятни ташкил этиш лаёқатини аниқлаши зарур.

Жамоа фаолини шакллантиришда ўқувчиларнинг жамоадаги обрўсини ҳам инобатга олиш лозим. Жамоа фаоли таркибини болаларнинг ўзлари, албатта, педагог иштирокида ва раҳбарлигида танласа, мақсадга мувофиқ бўлади. Педагог жамоа фаоли билан маслаҳатлашишни ташкил этади.

Жамоа фаолининг ҳар бир аъзоси зиммасига муайян вазифа юклаш, маълум даврда ана шу вазифалар юзасидан ҳисобот бериб боришларига

эришиш лозим. Педагог айнан шу фаолга оширилган талаб қўяди. Ўқувчилар жамоасида фаол раҳбарлигида ўз-ўзини бошқариш жамоа аъзоларидан айримларининг бошқаси устидан устун келишига олиб келмаслиги керак.

Шу боис педагог фаолни мақсадга мувофиқ фаолият юритишини назорат қилиб бориши лозим.

Ўқувчилар ўз-ўзини бошқариш, бу педагоглар томонидан ташкил қилинадиган жамоа ишини уюштириш ва бошқаришда ўқувчиларнинг фаол иштирок этишидир. Ўз-ўзини бошқаришнинг шакллари орасида жамоа аъзоларининг йиғилиши, конференцияси ҳамда турли комиссиялар фаолияти ўрин тутди.

б) ўқувчилар жамоасини шакллантиришда анъаналар муҳим ўрин тутди. Жамоа анъаналари бу барқарорлашган одат бўлиб, уларни жамоа аъзолари бирдек қўллаб-қўвватлайдилар. Жамоа анъаналари мазмунида муносабатлар хусусияти ҳамда жамоанинг ижтимоий фикри ёрқин ифодаланади.

Жамоа анъаналари шартли равишда иккига бўлинади:

а) кундалик фаолият анъаналари;

б) байрам анъаналари.

Кундалик фаолият анъаналари ўқувчиларнинг ўқув фаолияти (ўзаро ёрдам турлари) ни меҳнат фаолияти (кўчатлар ўтказиш, ҳашарлар уюштириш ва бошқалар)ни ўз ичига олади.

Байрам анъаналарига турли воқеа ва ҳодисалар билан боғлиқ саналарни нишонлаш хусусан, «Алифбе байрами», Мустақиллик, Наврўз байрами, Хотира ва қадрлаш куни ва бошқалар киради.

Анъанавий байрамлар ўқув муассасаларида турлича ўтказилади. Ўқувчилар анъаналар моҳиятини англасалар, уларга нисбатан онгли муносабатда бўлсаларгина унинг таъсир кучи юқори бўлади.

Анъаналарнинг юзага келишида ўқувчиларнинг унга нисбатан муносабати катта аҳамиятга эга. Мактаб раҳбарияти ва ўқитувчилар болалар жамоасига у ёки бу ортиқча анъанани юкламасликлари керак. Уларнинг вазифаси ошкор бўлмаган ҳолда ҳамда ўқувчилар яратиш зарурлигини тушунтириш тадбирларни уюштириш ва ўтказишда биргаликда иш олиб бориш, ўқувчиларни анъаналарни давом эттиришга ўргатишдан иборат.

Илмий тадқиқотлар шахс ва жамоа ўртасидаги муносабатларнинг ривожланиши борасида қуйидаги андозанинг яратилигини таъминлади.

7-МАВЗУ. ТАШКИЛОТЧИ ВА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЎЗ-ЎЗИНИ БОШҚАРИШ ИШЛАРИ МЕТОДИКАСИ

Маънавий-маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосари ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, «Таълим тўғрисида»ги, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида»ги Қонунлар, Президент фармонлари, ҳукумат қарорлари, халқ таълими вазирлиги ва бошқа юқори ташкилотларнинг қарор, буйруқ ва меъёрий ҳужжатлари талаблари асосида иш олиб боради.

Умумий ўрта таълим муассасаларида маънавий-маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосари (келгусида директор ўринбосари деб юритилади) ота-оналар ҳамда кенг жамоатчилик билан ҳамкорликда ўқувчи-ёшлар маънавиятини юксалтириш, уларнинг онгига она Ватанига, халқига ва унинг бугунги бунёдкорлик ишига эҳтиром билан қараш руҳида тарбиялашга раҳбарлик қилади.

Маънавий-маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосари лавозимига камида 5 йил педагогик иш стажига эга бўлган қобилиятли, маҳалла, ота-оналар ва кенг жамоатчилик ўртасида ҳурмат-эътиборга лойиқ бўлганлар туман (шаҳар) халқ таълими бўлими томонидан тайинланади ва бўшатилади.

Жамиятда юксак маънавий фазилатларни камол топтириш, миллий мафқурани шакллантириш, ёшларни бой тарихий ва маданий меросимиз, миллий анъаналаримизга, умуминсоний қадриятларга ҳурмат, Ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида кенг фикрли, соғлом, жисмоний, аклий ва маънавий жиҳатдан баркамол, иқтисодий ислохотларнинг моҳиятини тушунадиган ҳамда уларни янги ижтимоий муносабатлар орқали ҳаётга татбиқ эта оладиган, миллий ғоя ва истиқлол мафқураси мустаҳкам бўлган шахсларни шакллантириш директор ўринбосари фаолияти мақсадининг асосини ташкил этади.

Ўқувчи-ёшлар дунёқарашини шакллантиришда миллий ва умуминсоний қадриятлар, халқимизнинг бой тарихий, маданий ва маънавий мероси асосида уларни ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, инсонпарварлик, иймон-этикод, меҳр-шафқатлилик каби инсоний фазилатлар мисолида ҳар томонлама баркамол авлодни тарбиялайди;

– «Таълим тўғрисида»ги Қонун, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» Республика Олий Мажлиси сессияси материаллари, Президент фармонлари, асарлари, нутқлари, ҳукуматимиз қарорлари, таълим бошқаруви органлари меъёрий ҳужжатлари, талаблари асосида ўз ишини амалга оширади;

– директор ўринбосари тарбиявий ишларини режалаштиришда, синф раҳбарларининг қизиқишлари, топшириқларни қай даражада бажара олишларини ҳисобга олади;

– ўқувчиларда Ватанга муҳаббат, Ўзбекистон Республикаси Президенти, Конституцияси ва Давлат рамзларига садоқат ҳисларини тарбиялайди;

МАКТАБДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЎЗ-ЎЗИНИ БОШҚАРИШИ

Ўқувчиларнинг ўз-ўзини идора қилиш органлари фаолиятида қатнашуви уларнинг ижтимоий фаоллик сифатларини шакллантиришнинг таъсирчан воситасидир. Бу болалар ва ўсмирларнинг фуқаролик, демократия борасидаги тушунчаларини кенгайтиради,

Ўз-ўзини идора қилиш – ташаббускорлик ва мустақиллик мактабидир. Ўқувчилар ўз-ўзини бошқаруви ўқувчилар томонидан фан ва машғулотларнинг тўлиқ ўзлаштирилишига, бирор касб ўрганишига, Ватанга садоқат руҳида тарбияланишига, Ватан ҳимоячиси бўлишига мактабдан ташқари тарбиявий ишларда, Давлат, жамоат мулкани кўз қорачиғидай асрашга, табиатни муҳофаза этишга кўмаклашади.

Ўз-ўзини бошқариш ўқувчиларни мустақил ҳаётга, тўрмуш ва жамиятга мос қилиб тарбиялаш, таълим муассасасида маънавий муҳитни сақлаш маъмуриятга қўшимча таълим олиш учун ўқувчилар талабномасини шакллантиришда кўмаклашади.

Ўқувчилар ўз-ўзини бошқаруви аъзолари мактаб ва мактабдан ташқари таълим муассасаларида ўтказилаётган барча тадбирларда, танловларда, хоналарни жиҳозлашда фаол иштирок этадилар.

Мазкур бошқарув ташкилотчилик иши кўникмаларини тарбиялайди, умумий ғоялари билан аҳил, жипслашган ўқувчилар жамоасини тузади. Ўқувчилар ўз-ўзини идора қилиш тизими мактаб ўқувчилари (жамоаси) томонидан ўзининг фаолиятида демократик фаолият тарзларини чуқур ўзлаштириш учун қулай шароитлар яратади. Бу тўғри тақсимлаш, ижро устидан ҳисобот ва назоратни йўлга қўйиш, ҳаракатлар, ташаббускорликнинг уйғунлигини таъминлаш, мусобақалар уюштириш, ўз зиммасига масъулият олиш каби кўникмалардан иборат. Тарбияланувчилар давримиз кишиси учун зарур бўлган қатор ахлоқий сифатларни, чунончи, жамоат ишига ва унга қўшадиган улуши учун шахсий масъулият, жамоа манфаатларига содиқлик, ўзаро муносабатларнинг қатъийлик, талабчанлик, жамоат ташаббусини қўллаб-қувватлаш каби сифатларни эгаллайди.

Мактабда ўқувчиларнинг мустақил фаолияти, барча педагогик жамоа бу ишга маънавий тайёр бўлсагина ўқитувчилар ва ўқувчилар ўртасида ўзаро чуқур ҳурмат, хайрихоҳдик, ишонч бўлган шароитдагина ташкил этилиши мумкин. Ҳеч қандай сохталик ва сунъийлик бўлмаслиги керак. Барча ўз-ўзини идора қилиш ташкилотлари ўз фаолияти юзасидан вақти-вақтида ҳисобот бериб туриши, сўз ва иш бирлиги сақланиши, ҳар ким ҳуқуқлари ва вазифаларини бажаришда ижтимоий рағбатлантирилиши эътиборда бўлиши керак. Бунда, албатта, болаларнинг Республика болалар ва ўсмирлар уюшмалари билан ҳамкорлиги катта аҳамиятга эгадир.

8-МАВЗУ. СИНФДАН ВА МАКТАБДАН ТАШҚАРИ ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ РЕЖАЛАШТИРИШ МЕТОДИКАСИ

Тарбия жараёнининг моҳиятини чуқур билиб, уни ташкил этишда ташаббус кўрсатиш, ишбилармонлик ва эпчиллик, барча янги ва илғор нарсаларни амалда самарали қўллай билиш мактаб ўқувчиси шахсини ривожлантириш жараёнига раҳбарлик қилиш принципларидан биридир.

Самарали раҳбарлик услубини мактаб ҳаёти ва фаолиятига татбиқ, этишишшг намунаси бўлган коллегиял ва якка раҳбарликнинг бирга қўшиб олиб борилиши болалар такдири, уларнинг тарбиясига педагоглар жамоаси жавобгарлигини ва директорнинг шахсий жавобгарлигини таъминлайди.

Раҳбарликнинг зарур принципи режалилик бўлиб, унинг ёрдамида педагогик таъсирлар тизими ва тарбиявий ишда изчилликка эришилади. Режалилик директорга тарбиянинг барча масалаларини аниқ амалга ошириш истиқболларини намоён қилади.

Мазкур таълимотга асосан мактабдан ташқари ишларни режалаштириш ва унинг амалга оширилишига раҳбарлик ҳамда назоратни уюштириб бориш мактаб ички бошқарув тизимида муҳим аҳамият касб этади.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишларнинг умуммактаб режасини маънавий ва маърифат бўйича директор ўринбосари раҳбарлигида, синф раҳбарлари, методик бирлашмаси, тажрибали ўқитувчилар, мактаб кутубхонаси, ўқувчи-ёшлар ташкилоти, ўқувчилар уюшмаси, ота-оналар комитети ҳамда тўғарак раҳбарларининг фаол иштирокида тузиш ҳамда уни мактабнинг йиғилишида муҳокамадан ўтказиб тасдиқлаш мақсадга мувофиқдир.

Республикамиздаги қатор мактаблар илғор директорларининг иш тажрибаларида ўқитувчилар ва синф раҳбарларининг тарбиявий ишига педагогик раҳбарликнинг яхшиланишини таъминлайдиган комплекс тизим таркиб топмоқда.

Директор ўқитувчилар, синф раҳбарлари, тарбиячилар ва ўқувчиларга нисбатан тутган принципиал йўли ва фаолиятида бирлик бўлишига эришади, мактабнинг оила, катталарнинг меҳнат жамоалари, жамоат, ташкилотчилари билан узвий ҳамкорлик қилишга интилади.

Мактабнинг тарбиявий жараёнига раҳбарлик қилишда директор бошланғич ва ўқув синфлар тарбиявий ишида изчилликка риоя қилишга алоҳида эътибор беради, бу билан таълим жараёнида ҳам, шунингдек, дарсдан ташқари вақтда ҳам тарбиянинг узлуксизлик ва приципини амалга оширади.

Режалаштиришга қўйиладиган талаблар

Синф раҳбарининг тарбиявий иш режаси бу мажбурий педагогик ҳужжатдир. Иш режа чораклик, ярим ва бир йиллик тузилиши мумкин.

Ҳозирги шароитда тажрибаларнинг кўрсатишига биноан ярим йиллик режасидан фойдаланиш анча самара бермоқда. Режалаштиришда қуйидагилар назарда тутилса, унинг самараси ошади:

1. Режа маҳаллий шароитга қараб, мактабнинг жойлашаган ўрни, албатта, ўқувчиларнинг савияси, ёшга қараб мумкин қадар мос тузилиши керак.

2. Режа муайян мақсадга қаратилгани ва реал (аниқ) бўлиши зарур.

3. Болалар ва ўсмирлар уюшмаси билан келишилиши лозим.

4. Режада ўқувчиларнинг кузги, қишки, баҳорги ва ёзги таътилларида қиладиган ишлари акс этиши керак.

5. Ўтказиладиган тадбирларнинг бажарувчи шахслари, муддати ва бажарилиши тури аниқ, кўрсатилиши лозим.

6. Режа мактаб директори ўринбосарлари томонидан кўриб, директор томонидан тасдиқланиши шарт.

Режалаштиришда синф раҳбарининг педагогик тайёргарлиги, тажриба ва шахсий хусусиятлари жуда аҳамият касб этади.

Тарбиявий иш жараёнини энди бошлаган, кам тажрибага эга – синф раҳбари, одатда кенг қамровли иш режасини тузса, педагог эса, чегараланган режа билан ишлаши мумкин. Аммо ҳар иккала ҳолда ҳам барча синф раҳбарларининг тарбиявий режасида тарбиявий иш фаолиятининг асосий мазмуни ҳамда йўналишлари тўла акс эттирилмоғи даркор.

Умумий ўрта таълим мактабининг 8-синфи учун ўқув йилининг ярим йилига мулжалланган намунавий иш режасини келтирамыз.

I БЎЛИМ. СИНФГА ҚИСҚАЧА ТАВСИФНОМА

Синфда ўқувчи бўлиб, ...таси қизлар ва ... таси ўғил болалар.

Шулардан ... таси “Болалар ва ўсмирлар” уюшмаси аъзоси.

«Ўқувчиларнинг билим даражаларини назорат қилишнинг рейтинг кўра аълочи ва ўзлаштирмовчи ўқувчилар сони.

Синф ўқувчилари дарсларда онгли интизомга эришган ва синфдан ташқари ишларнинг кўпгина масалаларини мустақил ҳал этади. Ўқувчилар фаол, меҳнатсевар ва дўстона жамоадир.

Синф раҳбари ўқувчилар ҳақидаги қуйидаги маълумотларни шу бўлимга келтиришлари мумкин:

1. Бола қаерда яшайди?

2. Унинг ота-онаси қаерда ва ким бўлиб ишлайди?

3. Оила таркиби, оиланинг маданий даражаси.

4. Оиладаги ўзаро муносабат.

5. Оиладаги болага тарбия беришнинг ўзига хослиги.

6. Боланинг уйдаги кун тартиби ва маиший аҳволи.

7. Боланинг уй ва жамоат ишларига иштирок этиши.

8. Фан тугаракларига қатнашиши (мактаб ва мактабдан ташқаридаги).
9. Боланинг мактабдан ташқаридаги дўстлари ва танишлари.
10. Ўқувчи ёзда қаерда?
11. Бола ҳаётидаги энг муҳим воқеа-ҳодисалар.
12. Газета ва журналларга обуна бўлиши.
13. Ўқувчи саломатлигининг аҳволи ходимларининг маълумотига кўра).

II БЎЛИМ. ТАРБИЯВИЙ ВАЗИФАЛАР

1. Ўқувчиларни меҳнатда ва ўзбек халқининг мустақил давлат қуришдаги бунёдкорлик ишларида иштирокини таъминлаш.
2. Ёшларни байналмилал ва бошқа халқларнинг қардошларча дўстлиги руҳида тарбиялаш.
3. Ўқувчиларнинг ўзлаштирмаслик сабабларини аниқлаш ва бартараф этиш чораларини белгилаш.
4. Ўқувчиларни умумий ўрта таълимдан кейинги босқичга тайёрлаш.
5. Юксак маънавият, иймон ва эътиқодли бўлиш, истиқлол ғояларини сингдириш.
6. Синфдаги барча ўқувчиларнинг билим даражасини оширишга эришиш.
7. Ўқувчиларнинг онгли интизоми учун ўқишга ва меҳнатга тўғри муносабати учун кураш олиб бориш.
8. Ўқувчилар фаолиятини ташкил этишда уларнинг мустақиллиги ва ташаббускорлигини ошириб бориш.
9. "Болалар ва ўсмирлар уюшмаси"га кириш учун тайёрлаш.

Эслатма: Тарбиявий вазифалар ўқувчиларнинг ёш хуусиятига қараб ўзгартирилади.

III БЎЛИМ. ЎҚУВЧИЛАРГА ТАРБИЯ БЕРИШНИНГ АСОСИЙ ТУРЛАРИ ВА ШАКЛЛАРИ

Синф раҳбари томонидан ўтказиладиган барча тарбиявий тадбирлар шу бўлимга киритилиб, синф тарбиявий соатлари деб юритилади (йил давомида 30-34 соат дарс жадвалига киритилади), у соддалаштирилган, барча синфлар учун қулай қуйидаги андозага туширилиши мумкин. Аввалги адабиётларда берилган режалаштириш чизмасига "Бажарилиш тури" қўшимча сифатида киритилди. Мақсад, режалаштирилган мавзу масалан, "Ота-онам - суянган тоғим" юзасидан суҳбат, кеча, конференция учрашув, экскурсия ва ҳоказолар ўтказиш мумкин. Албатта, бу тадбирларнинг барчасини бир ўқув йилида ўтказиб, синф раҳбарининг тарбиявий иш режасида бу мавзу ҳар йили такрорланиб, бажарилиш тури ўзгартириб борилади. Синф раҳбари меҳнатининг унумли бўлишида бу усул анча самара беради.

№	Тарбиявий тадбирлар номи	Бажариш тури	Вақти	Масъул киши	Ижроси ҳақида
1.	Ота-онам суянган тоғим	Учрашув	Март ойининг 1-хафтаси	Синф ота-оналар қумитаси раиси	Тадбирда ...ота- она, ...ўқувчи иштирок этди

Синф тарбиявий соатларнинг мавзулари тубандаги таркибий қисмларни ўз ичига олади ва юқоридага андозага тартиб билан жамланади.

I. Маънавият ва бурч тарбияси

Маънавиятимизнинг кадимийлиги, мазмун ва моҳияти, ўзига хос хусусиятлари, асосий тамойиллари, унинг жамиятимиз тарақиётидаги роли ва аҳамияти, Президентимиз асарлари ва нутқларида инсонни жонли мавжудодлардан ажратиб турадиган онг ва тил, ақл-идрок ва тафаккур, одамгарчилик, мурувват ва саҳоват, раҳм-шавқат, меҳр-оқибат, иймон-этиқод, меҳнатсеварлик, ватанпарварлик, ҳалоллик, поклик, табиатни эъзозлаш, илм ва фанни, адабиёт ва санъатни, маданиятни севиб ардоқлаш, миллий ва умуминсоний қадриятларга садоқат, ўзи ва ўзга миллат кишиларини, уларнинг тили, тарихи, маданияти, урф-одатлари ва анъаналарини ҳурмат қилиш ва қадрлаш хислатларини тарбиялаш асосий мақсад қилиб олинади. Тарбиявий соат мавзулари:

- 1.Маънавият инсонга хаводек, сувдек зарур.
- 2.Инсонни ҳаётини безайдиган, гўзаллаштирадиган омил маънавиятдир.
- 3.Давлат ва миллат маънавияти билан кўркамдир.
- 4.Маънавий баркамол кишилар ҳаёти биз учун намуна.
- 5.Ҳалоллик ва ростгуйлик - инсон фазилати.
- 6.Бугун ният - эртанги ҳақиқат.
- 7.Чин ва ёлғон дустлик.
- 8.Ҳақиқий ва қалбаки қахрамонлик.
- 9.Ёмон одатдан сақлан.
- 10.Иймонсизда Ватан туйғуси бўлмайди.
- 11.Ўз ғурурингни ҳимоя қила оласанми?
- 12.Қуръони карим ва Ҳадиси шарифдан парчаларни ўқиш ва муҳокама қилиш.

Эслатма. Юқоридаги ва энди тавсия қилинадиган мавзуларни синф ўқувчиларининг қабул қилиш даражасига қараб соддалаштириш, мураккаблаштириш мумкин.

II. Ватанни севмоқ иймондандир.

“Унинг бахт-саодати, ёруғ истикболи, фаровон келажаги учун яшаш, курашиш, керак бўлса, жонини фидо қилиш шу муқаддас заминда яшаётган ҳар бир инсон учун бахтдир”.

И. А. Каримов Инсон учун ота-она, ака-ука, дўст-биродар қанчалик зарур бўлса, ҳам Ватан ҳам шунчалик муътабардир. Уни асраб-авайлаш бизнинг бурчимиздир. Чунки "Шу азиз Ватан барчамизники", эканлиги ўқувчиларга тушунтирилиб, Аллоҳ таолоҳ, тилу-забон, онгу-тафаккур берган инсон учун Ватандан ортиқ меҳриғиё ва улугъ неъмат берган инсон учун Ватандан ортиқ меҳриғиё ва улугъ неъмат йўқлигини исботловчи мавзулар бу бўлимга киритилиши мумкин.

1. Ватан - Сен суйган одамлар манзили.
2. Ватан - бу туғилган жой.
3. Ватан - бу инсонлар яшайдиган муқаддас замин.
4. "Давлат", "Хукумат", "Халқ" тушунчалари нима?
5. Уруш ва меҳнат фахрийларини эъзозлаймиз.
6. Ғалаба ва мустақиллик кунини шарафлаймиз.
7. Ҳарбий ўйинларда иштирок этиш.
8. Ватанимга хизмат қиламан.
9. Чин Ватанпарварлик ўз улқасини севишдан бошланади.
10. Ҳадисдан мавзуга оид парчаларни ўқиш ва муҳокама қилиш.
11. Республикамиз истикдолини мустаҳкамлашда фаолмиз.
12. Ўзингиз яшаб турган маҳалла, қишлоқ, туман, вилоят тарихини биласизми?
13. Менинг ватандошим - замондошим.
14. "Биздан озод, обод ватан қолсин".
15. Ёв қочса, ботир кўпаяр.
16. Мустақиллик учун курашган аجدодларимиз - фахримиз.
17. Ўзбекистон - Ватаним маним.

III. Байналмилал тарбия

1. Байналмилал бирлик нима?

2. Сен ҳамдўстлик мамлакатлари ва уларнинг болалари ҳақида нималарни биласан?

Бу мавзуга тайёргарлик тубандагича ташкил этилиши мумкин. Ҳамдўстлик мамлакатларидан бири танланиб, унинг ташкил топган вақти географик жиҳатдан жойлашиши, аҳолиси, табиий бойликлари, иқтисоди, адабиёти-санъати, чет мамлакатлар билан алоқаси каби саволлар ўқувчиларга бўлиб берилади. Навбатдаги тарбиявий соатга география, тарих ва адабиёт ўқитувчилари таклиф қилиниб, ўқувчилар тингланади. Фан ўқитувчиларининг суҳбати билан машғулот якунланади.

Бизнинг маҳалла, қишлоқ, ва туманда неча хил миллат вакиллари яшайди ва улар қандай алоқадалар?

Туман ва вилоятлардаги қўшма корхона вакиллари билан учрашув уюштириш, экскурсия ташкил этиш.

Чет тилларни ўрганиш - иқтисодий мустақиллик пойдевори.

Чет тили ўқитувчиси билан хорижий тилда маълум темага аталган кеча ўтказиш.

Ҳамдўстлик мамлакатлари ҳамда чет эллик ўқувчилар билан алоқа боғлаш.

Чет мамлакатларда таълим олаётган юртдошларимиз билан алоқа ўрнатиш, улар орқали у мамлакат ҳақида маълумот тўплаб, муҳокама қилиш.

IV. Эстетик (нафосат) таркиби

1. Мусиқани қандай тинглаш керак?

2. Бадиий асар қандай ўқилади?

Афсуски, ҳозирги кунда ўқувчиларимиз китоб мутолаасига қизиқмай қўйдилар. Зероки, машҳур татар олими Ризоуддин ибн Фаҳруддиннинг "Насийҳат" китобидан олинган ушбу парча ўқувчилар билан ишлаб чиқилса, ўқувчиларнинг бу касаллигига шифо бўлса ажаб эмас.

Китоб ва мутолаа

1. Гўзал китоблар ажиб нарсаларни кўрувчи кў, авлоқда сирдош, ёлғизликда дўст, ожизлик вақтларда ёрдамчи, ҳасратда шодлик келтирувчи, фикрларни нурлантирувчи, у замон аҳволидан сўзловчи, умматлар воқеотини ҳикоя этувчи, ақлли кимсаларнинг ақлларини кўрсатувчи, оз ҳақли - кўп фойдали нарсалардир. Шунинг учун китоб олмакда бахиллик этмангиз, китоблардан айрилмангиз.

2. Лекин китоблар орасида йўқ, нарсалар ёзилмиш - маъносиз нарсалар ила тўлганлари-да бордир, бўларни ўқимок, қийматли умрни зоиъ этмакдир. Шунинг учун фикрларни нурлантиражак, ҳулки покларга ёрдам беражак, ақлни ортиражак китобларни ихтиёр этиб, бошқалардан йироқ бўлингиз. Фойдали китобларни ўқимак кунглига шодлик келтирур, фикрга озиқ бўлур, зехнга қувват берур...

5. Баъзи кимсалар бўладики, "китоби кўб" деб халқ орасида ном чиқармоқ учунгина китоб йиғиб, ўзлари ҳечда фойда олмаслар. Бошқаларга-да» фойда олдирмаслар, ҳатто ичларида нималар борлигинида билмаслар. Булар йуқ ташувчилар мисолидадир. Шунинг учун сизлар ўзингиз фойда олажак бўлган китобларни ўзингаз фойда олмоқ учун ихтиёр этингиз.

6. Мутолаа инсоннинг юзига нур, кунглига шоддик келтирур. Ушбу сабаб учун зеҳн хизмати ила машғул бўлувчилар ҳарнақадар ориқ бўлсаларда, ақллари семиз ва ё муҳаббатли булур.

7. Мусиқанинг ажойиб саҳифалари - мусиқали соат ўтказиш. Ўқувчиларга мумтоз ашулалардан бирининг номи айтилади. Топширик: шеър муаллифи, бастакори ҳақида маълумот тўплаб келиш, грампластинка ёки магнит тасмасига ёзилган кўшиқни топиш ва биргаликда эшитиб, муҳокама қилиш, Болалар ўзларига топширилган вазифани мусиқа ўқитувчиси ёрдамида синф тарбиявий соатида муҳокама қилади.

8. Сен меҳмони қандай кутасан, меҳмонда ўзингни қандай тутасан? (Меҳмон бўлиш ва кутиш адаби ҳақида).

9. "Санъаткор дунёсида", "Улуғ рассом" мавзуларида суҳбат, учрашув, экскурсия ўтказиш, альбом ёки стенд тайерлаш.

V. Билим олишда онгли муносабатни тарбиялаш

Бу тарбиявий тадбирни юқоридаги китобдан олинган қуйидаги парчаларни синф тарбиявий соатида ишлаб чиқилса, мақсадга мувофиқ бўлади.

1. Илм кўнгил кўзини очур, нодонлик қоронғуликни келтирур, улуғ даражалар еткурур, душманларга қурол бўлур, тирикликни сақлар, дунё кутмак сабабларини билдирур, йурт ичида ва умумхалқлар ила қандай сувратда бўлмак керак эканини ўргатур. Илм олимларнинг хурмати бў, уғрилардан қурқусиз давлат ва ҳеч битмайтурган бойликдир.

2. Олимлар пайғамбарларнинг ворислари, дунёнинг нурлари бўлиб, нодонларда дунёда турганлари ҳолда ўликлар ҳукмидадирлар, чунки улар Оллоҳ таолонинг ажиб нарсаларига керак вақтидагина кўз солурлар, лекин ибрат ола билмаслар. Керак вақтида сув ичадилар, аммо сувнинг нимадан ҳосил бўлгани, чашмаларнинг қаердан келиб, қаерга кетганларидан хабар бўлмас.

3. Илми кўб кимсаларга қараганда оз илмли бўлмақдан уялмангиз, балки билмақ кўлингиздан келажак нарсаларни билмай қолувингиздан уялингиз, чунки буниси айбдир.

4. Илм ахлларига нафс ортидан йўрмак ҳеч келишилган иш эмас, шунинг учун шарийъат ўлчовидан ташқари мол севмангиз шаҳватларга асир бўлмангиз.

4. Ҳар вақт илмга муҳаббат қўйингиз, ўргатилмиш нарсаларни ихлос ила тинглангиз, керакликлардан сўнг керакликларни ўрганингиз ва ҳар бир илмдан кўркам бў билингиз, ҳеч вақт илмга такаббурлик кўрсатмангиз.

5. Илм ўрганмак ҳарнақадар гўзал иш бўлса-да, бузук, ният ила бўлганида гўзаллиги йўқ олур. Шунинг учун "Биздан Оллоҳ таоло ризо бўлсин ҳам яхши ишларга сабаб бўлсин", деб ният этингиз. Бу эса яхши

ниятдир. "Имом, муаззин, охунд, қозий ёки муаллим, мударрис ва нима бўлса-да, бир мартабага эришсак эди", деб нийят этмангиз, кўнглингизда бу каби нарсалар бў, чиқарингиз, чунки бў йахши нийят эмасдир. Зеро илмдан мақсад даража эмас, балки фойдали одам бўлмақдир.

6.Хазинангизда бўлган илмдан ортиқни даъво этмангиз, ўз-ўзингизга улуғлик ила ҳукм айламангиз. Билурсизми, донолари кў ва йирик бўлган бошокдар ҳар вақт бошларини қўйи солиб турурлар. Донсиз ёки донли бошоклар бошларини йўқори кўтариб турурлар, озгина ҳаво силкинса, силкина бошлайдилар, ҳолбуки, ўзларининг ўтга ёндирмақдан бошқа фойдалари бўлмас.

7. "Сўнгги ахборот" миноти ўтказиш. Ўқувчиларга навбат билан ҳафта мобайнида Ватанимиз ва чет эл янгиликларидан тўплаб, муҳокома қилинади. Материаллар газета, радио ва телевидениядан тўпланади. Бунинг учун ҳар тарбиявий соатда 3-4 минут вақт ажратилади. давомида ҳар бир ўқувчи бу тадбирда бир марта қатнашади.

8.Ўқувчиларни мактабдаги фан тўғаракларга қатнашишини этиш ва кузатиш.

9."Ўйлаб кўр", "Баҳс", "Билиб қўйган яхши", "Янгиликлар", мавзуларда синфнинг мунозара бурчагини ташкил этиш.

10.Газета ва журналларга обуна бўлишини таъминлаш.

11. Радио ва телевиденияларда ўтадиган ўқувчиларбоп эшиттириш кўрсатувларни эшитиш ва кўриш, уни муҳокома қилиш.

12. Фан ҳафталикларида иштирок этиш.

13. Фанга оид мактабда ташкил этиладиган кўргазма, кеча, бадий олимпиадаларда қатнашиш.

VI. Экологик тарбия

Инсон самарали меҳнати, табиат ноз-неъматларидан оқилона фойдаланиши ва унинг гўзалликларидан баҳраманд бўлиши туфайли фаровон ҳаёт кечиради. Ўқувчиларда бу тушунчани шакллантиришда экологик тарбия муҳим ўрин тутди.

Экологик тарбия – бу ўқувчиларда атроф-муҳитга нисбатан бепарво бўлмаслик, табиат, инсон, ҳайвонот ва ўсимликлар дунёсини эъзозлашни шакллантириш демақдир. Бу жараён дарс ва синфдан ташқари машғулотларда амалга оширилади.

1. Яшаб турган туман, вилоят табиатини ўрганиш.

3. "Сувсиз ҳаёт бўлмас", "Ер хазина, сув олтин", "Табиат учинчи - акамиз мавзуларида тил адабиёт ўқитувчиси ҳамкорлигида иншо ўтказиш, муҳокама қилиш, намунали иншолар кўргазмасини ташкил этиш.

3. "Табиат бойликлари деганда нимани тушунасиз?", "Табиатни учун асраш учун нималар қилиш керак?", "Қандай заводлар ҳавони ифлослайди?",

"Орол денгизи ҳақида нималарни биласиз?", "Қандай дарахт ва гулларни севасиз?" мавзуларида мунозара ташкил этиш.

VII. Соғлиқни сақлаш. Соғлом авлодни тарбиялаш тадбирлари

1. Тиббиёт ходимларининг "Тозалик ва соғлиқ," ҳақидаги суҳбатларини уюштириш.

2. "Соғлом танда – соғлом ақл", "Соғлиқ - туман бойлик" мавзуларида мунозара ўтказиш.

3. Буюк алломаларнинг соғлиқ-саломатлик ҳақидаги ўғитларини муҳокама қилиш.

4. Газета, журнал ва бадиий асарлар қандай ўқилади? Мавзусида мунозара.

5. Жинсий тарбия борасида уғил ва қиз болаларга алоҳида-маълумот бериш.

Шунингдек, "Насийҳат" китобидан "Овқатланмак" ва "Ичмак" одоблари ҳақидаги ибратли парчани ишлаб чиқилса мақсадга мувофиқ, бўлади.

VIII. Жисмоний тарбия

"Бадан тарбия билан муътадил ва узоқ вақт шуғулланувчи киши табибларнинг давосига муҳтож бўлмайди".

Абу Али ибн Сино

Келажак авлодни ҳар жихатдан етук қилиб тарбиялаш, ўқувчиларни жисмоний бақувват, ҳар қандай муҳитга, меҳнатга қодир ва чидамли қилиб тарбиялаш мақсадида синф тарбиявий соат дарслари ва бошқа тарбиявий тадбирларда тубандаги мавзулардан фойдаланиш

1. Саломатликни сақлаш ва тиклаш учун жисмоний машқлардан фойдаланиш (Мактабдага дарсдан олдинги бадан тарбия машқларига қатнашишларини таъминлаш).

2. Ўқувчиларни мактаб ва мактабдан ташқаридаги спорт мусобақаларига қатнашишларини таъминлаш.

3. "Ёшлик-чакқонлик" мавзусида суҳбат.

4. "Улар билан фахрланамиз" мавзусида учрашув ўтказиш, альбом ёки стенд тайёрлаш (мактаб, туман ёки вилоятдан чиққан спорт машъаллари ҳақида).

5. "Агар юрсанг пиёда, умринг бўлар зиёда" мавзусида таътил вақтларида экскурсияларга чиқиш.

6. Спорт мусобақаларига жалб қилиш.

7. Ватандош буюк алломаларимизнинг жисмоний тарбия ҳақидаги фикрларини муҳокама қилиш.

Тарбиянинг муҳим соҳаси саналмиш жисмоний тарбия ҳақидаги ўзбек мутафаккир олими, етук педагог Абдулла Авлонийнинг "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ" китобидан олинган ушбу парчани ўрганиш ўринлидир.

"Баданнинг саломат ва қувватли бўлмоғи инсонга энг керакли нарсадир. Чунки, ўқимок, ўқутмок.. ўрганмок, ва ўргатмок; учун инсонга кучлик, касалсиз жасад лозимдур. Соғ баданга булган инсонлар амалларида, ишларинда, ибодатларинда камчилик қилурлар.

Бадан тарбиянинг фикр тарбиясига ҳам ёрдами бордур. Жисм ила рух, иккиси бир чопоннинг ўнг ила терси кабидур. Агар жисм тозалик ила зийнатланмаса, ёмон хулқлардан сақланмаса, чопонни устини қуюб, астарини ювуб, овора бўлмок кабидурки, ҳар вақт устидаги кири ичига урадур. Фикр тарбияси учун малҳам ва соғлом бир вужуд керакдур"

IX. Энг янги янгиликлар ва тарихий саналарни нишонлаш тадбирлари

Мустақиллик туфайли ҳаётимиз кундан-кунга фаровонлашиб бориши шубҳасиз. Албатта бунинг негизида Президентимиз ва ҳукуматимизнинг янги-янги фармон, буйруқ ва кўрсатмалари ётади. Буни биз шартли равишда режага "Энг янги янгиликлар" деб киритдик. Бу бўлим режанинг энг охириги тадбирларидан ҳисобланади ва режанинг охирига киритилади. Тарихий саналардан сўнг қайд қилинади. Тарбиявий тадбирларда уларни ўрганиш ва ҳаётга тадбиқ этиш зарур, яъни замон талабларига кўра чиқарилган янгиликлар режа тузилгандан сўнг эълон қилинса, синф раҳбари белгилаган тарбиявий тадбирни ўқув йилининг қайси ярим йиллигидан қатъий назар, тарихий саналардан кейин мавзунини қайд этади ва тегишли тадбир ўтказади.

Мактаб раҳбарлари режани тасдиқлаётган вақтларида бу бўлимнинг қай тарзда акс этганлигига аҳамият беришлари зарур.

Тарбиявий папкада нималар бўлиши керак?

Синф тарбиявий папкаси синф раҳбарининг тарбиявий соҳасида олиб бориладиган ишлар тўпламидир. Бунда фақат ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига қараб тарбия борасида керак бўладиган материаллар бўлиши керак. Юқоридаги тажрибалардан келиб чиқиб, синф раҳбарининг тарбиявий иш режаси бир катта дафтарда бўлиши мақсадга мувофиқ, деб топган эдик. Синф раҳбари меҳнатини ихчамлаштириш, назоратни ва бошқарувни илмий асосда ташкил этиш учун режа мундарижаси тубандаги бўлишини тавсия этамиз.

1. Синфга қисқача тавсифнома.

2. Тарбиявий вазифалар.

3. Ўқувчиларга тарбия беришнинг асосий турлари ва шакллари (Эслатма: мундарижа мазмуни 1-3 бўлимларда тавсия этилганидек ёритилади ва дафтар бўлим ҳажмига кўра мундарижаланади).

4. Ўқувчи, ўқитувчи, ота-оналар билан суҳбатлар алоҳида-алоҳида бетларда қайд этилади.

5. Тарбиявий соатларни ҳисобга олиш (Тарбиявий соатга бир соат дарсга қандай тайёрланса, бу тадбир учун дам шундай ҳозирлик кўриш талаб этилади).

Мундарижанинг бу қисмида ҳар ҳафта ўтказилган тарбиявий соатнинг мавзуси, бажарилиш тури, вақти, ким томонидан бажарилганлиги (ҳақидаги қисқача баённома қайд этилади. Демак тарбиявий папкада:

- тарбиявий ишлар режаси;
- режалаштирилган мавзуга оид рисоалар;
- йўл ҳаракати хавфсизлиги ва ёнғиндан сақланиш қоидалари юзасидан дастур ва кўрсатмалар ҳамда тарбия борасида керак бўладиган зарур материалларгина булса бас.

Ҳафталик тарбиявий тадбирни режалаштиришда синф раҳбари мавсумни, тарихий санани, энг янги янгиликларни ҳисобга олиши керак. Раҳбарнинг эса, тарбиявий соатни тўлақонлик ва қизиқарли ўтишида юқоридагилар унинг назаридан четда қолмаслиги зарур.

9-МАВЗУ. ТАШКИЛОТЧИНИНГ ОИЛА ВА ЖАМОАТЧИЛИК БИЛАН ҲАМКОРЛИКДАГИ ТАРБИЯВИЙ ИШЛАР МЕТОДИКАСИ

Мактаб ва мактабдан ташқари муассасаларнинг ташкилий шакллари, мазмуни ва мақсадини белгилаш бугунги кунимизнинг барча қирраларини ҳисобга олишини талаб этмоқда.

Синф ва мактабдан ташқари мазкур тарбиявий ишлар шахс камолоти босқичларини белгилаб олишга қаратилганлиги билан тавсифланади. Мазкур муаммони ижобий ҳал этиш учун синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар тизимида қуйидагилар бўлиши лозим:

- Улғаяётган инсон шахсини тарбияда олий ижтимоий қадрият деб тан олиш, ҳар бир бола, ўсмир ва ёш йигитнинг бетакдор ва ўзига хослигини ҳурматлаш, ижтимоий ҳуқуқини эътиборда тутиш зарур.

- Миллийликнинг ўзига хос анъана воситаларига таяниш.

- Педагоглар ўртасида ўзаро ҳурмат муносабатларини шакллантириш. Синфдан ва мактабдан ташқари ишлар ўқувчиларни дарсдан бўш вақтлардаги ўқув тарбия жараёнини тўлдиради ва кенгайтди, ўқувчиларни мустақил билим олишлари, ижодий қобилиятларини, ташаббускорлигини оширишга имконият яратади. Синфдан ташқари ташкил этиладиган тадбирларда фан ўқитувчилари ўз фанига қизиққан ўқувчилар билан машғулот ўтказиб, ўқувчиларнинг қизиқишларини ўстиради. Синфдан ташқари ишларни тўла қамраб олган тўғараклар бир неча хилда бўлиши мумкин:

- А) фан тўғараклари
- Б) моҳир кўллар тўғараклари
- В) спорт тўғараклари
- Г) бадий ҳаваскорлик тўғараги

Ўрта умум таълим мактабларида бу ишларни синф раҳбари ва тарбиявий ишлар ташкилотчиси уюштиради. Синф раҳбари синфдан ташқари ишларни уюштиришда тўғарак раҳбарларига яқиндан ёрдам беради. Қизиқишлари, интилишлари бир хил бўлган ўз ўқувчиларини бирор тўғаракка аъзо бўлишга чорлайди. Уларни қайси тўғаракда машғул бўлишлари ҳисбога олинади.

Мактабдан ташқари тарбиявий ишлар болаларни ижодкорликка даъват этувчи тарбиявий маскандир. Педагогик тажрибалар шуни кўрсатмоқдаки, ҳозирги шароитда мактабдан ташқари тарбиявий ишларни олиб боровчи болалар уйлари, ёшлар саройлари, ёш техниклар саройлари, ёш техниклар уйлари мактаб тарбиясининг узвий давомчиси бўлиб қолиши керак. Ўзбекистон Республикасининг «Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар концепцияси», бу ишларни режалаштириш ва амалга оширишда асос бўлади.

Маълумки, ўқувчиларни ғоявий-сиёсий, ахлоқий, меҳнат, нафосат ва жисмоний жиҳатдан тўлиқ шаклланган кишилар қилиб тарбиялаш дарс жараёнидан бошланади. Бироқ ўқувчиларнинг кундалик ўсиб бораётган эҳтиёжлари, талаблари ва барча қизиқишларини фақат дарс жараёни билангина чеклаб бўлмайди.

Бундай кўп қиррали қизиқишларни синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишларни узвий боғланиш асосидагина қондириш мумкин. Шу сабабли кейинга даврда ўқувчиларнинг дарсдан ташқари вақтларини кўнгилли уюштиришга алоҳида аҳамият берилмоқда.

Синфдан ва мактабдан ташқари ташкил қилинган ишлар – ўқувчилар ҳаётидаги тарбиявий фаолиятни тўлдиради. Уларнинг дунёқарашини тўғри шаклланишига, ахлоқий камол топишига кўмаклашади. Назарий билимларни амалиёт, ишлаб чиқариш билан чамбарчас боғланишига замин яратади. Синфдан ва мактабдан ташқари ишларга раҳбарлик қилувчи ташкилотчининг вазифалари ҳам кўп қирралидир. Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишларни ташкилотчисининг вазифаларига қуйидагилар киради:

- дарсдан ташқари тарбиявий ишларни режалаштириш ва амалга оширишни назорат қилиш;
- ўқувчиларнинг синфдан ва мактабдан ташқари кўп қиррали ишларини педагогик жамоа, ўқувчилар ташкилотлари, синф фаоллари ёрдамида йўлга қўйиш;
- синфдан ва мактабдан ташқари ишлар йўналишига бевосита раҳбарлик қилган ҳолда ўқитувчилар, ота-оналар, синф фаоллари, услубий ёрдам кўрсатиш;

- умуммактаб ва мактаблараро ўтказиладиган энг муҳим тарбиявий тадбирларда қатнашиш;

- ўқувчиларнинг бўш вақтларини ташкил қилишда тарбия ва маданият муассасалари ҳамда жамоатчилик кучидан кенг фойдаланиш.

Бу борада ташкилотчилар фаоллигини 3 та асосий томонини кўриш мумкин: 1-ташкилотчилик, 2- усулий, 3-маъмурий.

Булар кўпинча ўзаро узвий боғланган ҳолда намоён бўлади. Ташкилотчининг ташкилотчилик фаолиятига қуйидаги бир қатор ишларни киритиш мумкин:

- тарбиявий ишлар соҳасида эришилган ютуқ ва камчиликларни таҳлил қилиш

- тарбиявий ишларни мақсад ва вазифаларини аниқлаш

- тарбиявий, оммавий-сиёсий ишларни режалаштириш ва уларнинг мазмуни, шакл ва усулларини аниқлаш;

- синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишларни гуруҳлаштириш, бошқарувчи шахсларни аниқлаш.

Мактабда тарбиявий ишларни аниқ режалаштирмасдан, унинг мазмуни, шакл ва усулларини аниқламасдан, маълум бир тизимга солмасдан туриб кўзда тутилган мақсадга эриши қийин.

Оила – тарбия ўчоғи. Оила – жамият негизи. Ҳар бир инсонда илк ёшлигидан бошлб онгида шаклланадиган барча инсоний фазилатлар, эзгу ният, маслаклар, қадриятлар такомил топадиган, мафкуравий ва маънавий тарбия амалга ошириладиган муҳитдир. Ўзбек оиласи ўзида кўп асрлик мустаҳкам маънавий қадриятларимиз равнақ топадиган шундай масканки, унинг барқарорлиги ва мустаҳкамлиги жамиятимиз ривожининг муҳим омилларидан биридир. Агар оиладаги муҳит соғлом бўлса, унда камол топаётган ёш авлод қалби ва руҳига эзгу хусусиятлар, миллий ва умуминсоний қадриятларни, миллий истиқлол ғоясини сингдириш учун қулай шароит яратилган бўлади.

Оила манфаатларини таъминлаш борасида 1998 йилда қабул қилинган ва муваффақиятли амалга оширилаётган тадбирлар тўғрисида давлат дастури ва Ушбу дастурда белгиланган тадбирларнинг стратегик йўналишларига эътибор берилса, улар мамлакатимиздаги оилаларнинг мустаҳкам бўлишига имкон берувчи вазифаларни назарда тутди.

1998 йилнинг «Оила йили» деб эълон қилиниши ва у йилнинг ўзида Оила кодексининг қабул қилиниши ҳамда мамлакатимиз тарихда илк бор ташкил этилган Республика «Оила» илмий-амалий марказининг мақсади ҳам давлатимизнинг оилани ҳар томонлама мустаҳкамлаш, ҳимоя этиш борасидаги сиёсатига ҳамоҳанг бўлиб, оилага тааллуқли бой ва сермазмун миллий анъаналарни авйлаб-асраш, уларни умуминсоний қадриятлар билан уйғунлаштириш, оила ва никоҳнинг муқаддаслигини ёш авлод онгига чуқур

сингдириш йўли билан оилани мустаҳкамлиги, барқарорлигини таъминлаш, оила аъзоларининг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш муаммоларини илмий ўрганиш, оилавий ҳаётга боғлиқ муаммоларни тадқиқ эти шва фуқароларга бу масалаларда амалий ёрдам беришдан иборатдир.

Марказнинг муҳим мақсад ва вазифаларидан бири оила концепциясини яратиш ва уни ҳаётга жорий этишнинг услуб ва воситаларини жорий этиш орқали ҳукуматимизнинг ижтимоий соҳадаги инсонпарвар сиёсатини амалда ҳар бир фуқаро онгига оила институти орқали сингдиришдан иборатдир.

Давлатимиз раҳбари И.А.Каримов ҳар чиқишларида оила масалаларига катта эътибор берар эканлар, унинг тарбия берадиган масканлар орасида энг муҳими кадрли эканлигига оид фикрлари алоҳида аҳамиятга эга. «Оила ҳақида гапирар эканмиз, авваламбор оила ҳаётнинг абадийлигини, авлодларнинг давомийлигини таъминлайдиган муқаддас урф-одатларимизни сақлайдиган, шу билан бирга келажак насллар қандай инсон бўлиб етишишига бевосита таъсир кўрсатадиган тарбия ўчоғи эканлигини тан олишимиз даркор». Мустақиллик йилларида республика ҳукумати ва Президенти И.А.Каримов томонидан оилага кўрсатилаётган эътибор, йилларга мақом берилаётганда оилани мустаҳкамлаш, никоҳни қадрият сифатида эъзозлашга қаратилган чора тadbирлар том маънода юртимизда оила ва фарзандлар ҳукуматнинг доимий ғамхўрлиги эканлигидан далолатдир.

Тақдим этилаётган концепция оила институтини юртимизда янада мустаҳкамлаш, у орқали миллий истиқлол ғоясини фуқаролар онгига сингдириш ишлари учун дастуруламол бўлиб хизмат қилади.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган демократик ўзгаришлар, янгилашни жароёнлари ва ислохотлардан қўзланган асосий мақсад озод ва обод Ватан, ривожланган фуқаролик жамияти барпо этиш, шу тарзда халқ фаровонлигини таъминлаш, жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин эгаллаш, оиланинг барқарорлигига эришиш экан, оила бағишланган концепциянинг вужудга келиши ўта долзарбдир. Зеро, Республикамиз ўз иқтисодиётини янги босқичга кўтариш, жамиятни эркинлаштириш ва демократиялаш сиёсатини изчил олиб борар экан, бизга жамиятнинг негизи бўлган оилалар муаммолари ва истиқболига қаратилган концепция зарур. Дарҳақиқат, концепция Ўзбекистондаги оилаларнинг ривожланиши истиқболини тасаввур қилиш, оила борасидаги ижобий ва муаммоли масалаларни олдиндан башорат қилиш учун, мавжуд муаммоларнинг сабаб ва омилларини белгилаб олиш учун ҳам хизмат қилади.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки «Оила» концепциясини яратиш ва бу билан боғлиқ ишларнинг долзарблиги ҳамда бажарилишининг мақсадга мувофиқлиги мустақиллик йилларида Республика раҳбари И. А. Каримов ташаббуси билан йилларга берилган мақомлар доирасида амалга оширилаётган давлат дастурларининг оилани, она ва болани ижтимоий

муҳофаза қилишга қаратилганлиги, ҳукумат томонидан оила манфаатларига ажратилаётган сармояларнинг амалда оқланиши зарурати билан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 5 февраль 6-сонли «Она ва бола» Давлат дастури тўғрисидаги қарорида белгиланган вазифаларнинг муҳимлиги ва долзарблигидан ҳам келиб чиқади.

Оила ва жамият - моҳиятан бир-бири билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, оилада жамиятнинг туб моҳияти ва муаммолари ўз аксини топади. Шунинг учун ҳам оилани кичик жамият дейиш мумкин. Ҳар бир жамият аъзоси оила бағрида вояга етади, ижтимоий муносабатларни ўзлаштиради ва инсоний фазилатларни намоён этади. Баркамол инсонни шакллантириш, уни ҳаётга, меҳнатга тайёрлаш оиланинг муқаддас вазифасидир. Оилани мустаҳкамлаш жамият барқарорлиги ва қудратининг муҳим шартидир. Шу боисдан ҳам давлат оилани ўз ҳимоясига олади.

Оила қандай бўлса, жамият ҳам шундай бўлади. Мамлакатимизда миллий мустақиллик йилларида маънавият соҳасида амалга оширилаётган ислохатлар, аввало, оила қадриятларини энг илғор анъаналарини тиклашга қаратилгандир.

Оилавий тарбия оилада ота-оналар, васийлар ёки ката кишилар томонидан болаларни тарбиялаш, ёш авлоднинг ҳар томонлама ривожланишида муҳим ўрин тутати. Оила тарбиясида доимий тарбиявий таъсирчан куч-оилавий тартибдир.

Оила ва маҳалла бошқа тарбиявий муассасалардан фарқли равишда одамнинг бутун ҳаёти давомида унинг барча томонларига, қирраларига таъсир кўрсатишга қодирдир ва одатда таъсир кўрсатади. Оила ва маҳалла ҳамкорлигидаги тарбия вазифасининг бу улкан миқёси унинг мафкуравий ва психологик таъсир кўрсатишнинг чуқур ўзига хослиги билан уйғунлашиб кетади. Бу эса уни олий даражада таъсирчан қилибгина қолмай, шу билан бирга шахсни шакллантириш жараёнининг зарур бўғинига ҳам айлантиради.

Оила ва маҳалланинг юксак тарбиявий имконияти болалар ва ота-оналарнинг ўзига хос хусусиятлари: қон-қариндошлиги, қўни-қўшнилиги, муҳаббати, яқинлиги, ишончи, бурч хисси, обрўлиги ва ҳоказолар билан таъминланади.

Маълумки, хилма-хил фаолият шароитида боланинг қобилиятлари энг самарали ривожланади, унинг ижодий имкониятлари очилади, болани оила ва маҳалладан бошқа қаерда ҳам фаолиятнинг хилма-хил турларига жалб этиш мумкин. Оила ва маҳалла ҳамкорлигидаги тарбиянинг қимматлилиги ва аҳамияти Яна шундаки, кичик болалик пайтида оилада эгаллаган нарсалар бир умр сақланиб қолади. Худди шунинг учун ота-оналарнинг болаларни ҳар томонлама тарбиялаш мажбурияти қонуний тарзда белгилаб қўйилган.

Оила ва маҳалла ҳамкорликда тарбиявий ишни ташкил этар эканлар, энг янги психологик-педагогик тадқиқотлар маълумотларини эътиборга олишлари ҳам муҳимдир, уларга мувофиқ ўсиб келаётган киши шахсини шакллантиришга оилани қўшадиган ҳиссаси турли ёш босқичларда турлича бўлади ва тўлқинсимон ўзгаради.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишларнинг тарбиявий таъсири кўп даражада ўқув жараёнини ташкил этиш савиясига ҳамда ўқувчилар жамоасининг хилма-хил ишларни қандай йўлга қўйишларига боғлиқдир. Синфдан ташқари фаолият мажбурий дастур билан чегараланмайди, балки ёшлар ҳар хил ўқувчиларни ихтиёрий равишда бирлаштиради. Уларнинг ташаббуси асосида ишларни амалга оширади, фанга қизиқтиради, уларни халқнинг маданий ҳаёти муҳитига олиб келади. Синфдан ташқари ишлар шахсдаги ижтимоий фаоллик, ижтимоий онг ҳамда ахлоқий одатларни таркиб топтиришнинг энг муҳим омилдир.

Ўқувчилар мактабдан ташқари ишларда қатнашиб, турли кишилар билан муайян муносабатта киришадилар, турли вазиятларга дуч келадилар.

Шунинг учун ҳам ўқувчиларнинг мактабдан ташқари фаолиятлари қанчалик хилма-хил бўлса, уларнинг муносабатлари шунчалик бой, муносабат доираси кенг ва маънавий ўсиши самарали бўлади. Мактабдан ташқаридаги тарбиявий ишларда ўқувчилар жамоада ишлашни ўрганадилар, ижтимоий меҳнат қувончини ҳис қиладилар, ишлаб чиқариш меҳнатига қўшиладилар, жамоатчилик фикрига бўйсунишга, жамоа шарафи учун курашишга одатланадилар.

Мактабдан ташқари тарбиявий ишлар унда қатнашувчиларнинг маънавий ва жисмоний ривожланиши ҳамда ёш хусусиятларига кўра белгиланади. Бу жараёнда улар таълим олаётган мактабнинг шароити ҳам таъсир этади.

Тарбиявий иш педагогдан бутун қобилиятини ишга солишни, тинмай ишлашни тақозо этади.

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишларни кўнгилдагидай олиб боришда ўсиб келаётган ёш авлодни етук ва баркамол инсон қилиб тарбиялашда оила ва маҳалла ҳамкорликда иш олиб бориши лозим деб ўйлайман. Чунки келажак авлод тарбияланган, уюшган, ахил, жонажон Ватанимизнинг ҳақиқий фуқароси бўлишлари лозим.

10-МАВЗУ. ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИНГ ЙЎНАЛИШЛАРИ МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ

Тарбияни энг аввало инсоннинг ўзига қаратилганлиги Президентимиз томонидан ишлаб чиқилган бутун дунё ҳамжамияти тан олган қадам-бақадам амалга оширилаётган «ўзбек модели» да жуда тўғри белгиланди. Дунёда биринчи бор инсонни диққат эътибори уни ўзлигини англашга қаратилди. Ўзлигини англаш биринчидан, унинг озод, эркин, нодир, улуғ сиймолигини англаш ва ўзида унга амал қилиш сифатларини шакллантириб бориш бўлса, иккинчидан унинг ўзига хос миллий-инсоний асосларини англаш ва уларга амал қилишдан иборатдир.

Юқорида санаб ўтилган икки сифат комил инсон сифатининг асосини ташкил этади. Чунки комил инсон сифатларини тарбия соҳасидаги илмларини хулосалаб, мужассамлаштирса, улар асосан 3 та:

1. Эзгу ният, фикр;
2. Эзгу сўз, хушмуомила;
3. Эзгу иш, эзгу фаолиятдан иборатдир.

Шу юқоридаги уч сифат ўқитишнинг, таълим-тарбиянинг бош мақсадидан иборатдир. Бу бош мақсад инсонларда, ёшларда, мутахассисларда комиллик сифатларини такомиллаштириш, ёшларни замонавий ахлоқий-амалий ўқув, малака, кўникмалар қуроллантира бориш, мутахассисларда ҳар бир соҳага мос илм, билим ҳосил қилишдан иборат бўлган педагогика фанининг замонавий фан асосларини кенгайганлигини кўрсатади.

Педагогика фанининг предмети, ўқитишнинг, таълим тарбиянинг замонавий қонуниятлари, мазмуни, усуллари, воситалари билан кишиларни, ёшларни, мутахассисларни қуроллантирувчи фан бўлганлиги учун, унинг методологик асослари, мақсад ва вазифалари дунёнинг моддий-маънавий ривожига шахс камолоти уйғунлиги қонуниятлари ва давлатнинг замонавий сиёсатидан келиб чиқади.

Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» ги қонунида таълим Ўзбекистон Республикаси ижтимоий тараққиётида соҳасини устивор деб эълон қилинади.

Таълимнинг, ўқитишнинг вазифаси фуқаролар, ёшларнинг энг асосий конституциявий ҳуқуқларидан бири бўлган ҳар бир кишининг ақлий-амалий имкониятларини рўёбга чиқариш, ижодий қобилиятларини намоён этиш, интеллектуал жиҳатдан ривожини таъминлаш, ўзи ҳоҳлаган касбини танлаш жиҳатидан ривожини таъминлаш, ўзи ҳоҳлаган шу соҳада фаолият кўрсатиши учун моддий-маънавий тарбиявий дидактик шарт-шароит яратишдан иборатдир. Бу умумий вазифадан таълимнинг ҳар бир бўғини, тури ва босқичининг ўзига ҳос вазифалари келиб чиқади.

Таълим педагогларнинг фаолиятдан ва ўқувчи талабаларнинг фаолиятдан иборат қўшалок жараёндир.

Биргаликдаги фаолият орқали ёшлар илимий билимлари қуролланадилар. Бунинг натижасида уларнинг ижодий қобилиятлари ҳар томонлама шаклланади. Маълумот таълим-тарбия жараёнининг натижаси орқали тўпланган билим, кўникма ва малакалар йиғиндиси ва шаклланган маънавий фазилатлар мажмуидир.

Маълумот олишнинг тўғри ва ишончли йўли давлат таълим стандартлари бўйича билим берадиган аниқ мақсадли режалар, дастурлар асосида ўқув юртларида ташкил қилинадиган таълим тарбия жараёнидир.

Таълим, тарбия, маълумот, ривожланиш, шаклланиш уйғунлаш ягона жараёндир.

Унда ўқитувчи-тарбиячи раҳбарлик қилади. Педагогика узоқ тарихий жараёнда шаклланади экан, ҳозирга келиб илмий билимларни мустақил бир тармоғи сифатида, фан сифатида шаклланади. Ўзининг илмий-назарий, услубий, амалий асосларини яратди. Натижада педагогик фанлари тизими, яъни унинг тармоқлари вужудга келди. Яқин вақтгача фалсафанинг бир тармоғи ҳисобланган педагогиканинг мустақил янги йўналишлари яратилди. Жумладан, педагогика мустақил янги йўналишлари яратилди, педагогика фанининг тарихан ривожланиши ўзида акс эттирилади. Бунда ўтмишдаги илғор педагогик ғояларни пайдо бўлиши, ривожланиши уларнинг бугунги кундаги аҳамияти, меросдан фойдаланишнинг зарурияти ҳақидаги фикр юритилади.

Педагогика фанлари тизимида тарбияланувчиларнинг ёшида қаратилган тармоқ педагогикалар мавжуд. Жумладан, мактабгача таълим педагогикаси, умумий таълим педагогикаси, ўрта махсус, касб ҳунар таълими педагогикаси, олий таълим педагогикаси, ишлаб чиқариш педагогикаси, менежмент, даволаш педагогикаси, геронтопедагогикаси, ҳарбий педагогика, янги педагогика технологиялари кабилар. Бу тармоқ педагогикалар мактабгача таълим муассасаларида умумий ва ўрта-махсус касб-ҳунар таълими, олий ўқув юртларида олиб бориладиган таълим тарбия.

Тарбия маънавий манбалар ва ҳозирги замон талаблари ва эҳтиёжларини назарда тутган ҳолда, ўқитувчининг ўқувчи билан аниқ бир мақсадга қаратилган ўзаро амалий ва назарий мулоқотида.

Бирор бир мақсадга қаратилган тарбия жараёнининг моҳияти ва вазифалари тарбиячи томонидан режалаштирилади ва тартибга солинади:

А) талабанинг қайси ҳислатини шакллантириш ёки йўқотиш мақсадида режалаштирилади.

Б) шу ҳислатларни тарбиялаш ёки йўқотиш учун хизмат қилувчи манбаларни излаб топилади.

В) белгиланган мақсад учун хизмат қиладиган назарий ва амалий манбаларни қайсисини ва қаерда ишлашини режалаштирилади.

Бундай режага солиниб олиб борилган тарбия моҳиятини таълим-тарбия тизими, жамият ва инсонларнинг интеллектуал ва жисмоний фаолияти ташкил қилади.

Тарбия жараёнининг жамият тараққиётидаги роли ниҳоятда беқиёсдир. Инсонни тарбиялаш, уни билим олишига, меҳнат қилишига ундаш ва бу ҳатти-ҳаракатини аста-секин кўникмага айлантириб бориш лозим. Инсонни мушоҳада қилиш қобилиятини тарбиялайди ва мушоҳада қилиш ақлни пешлайди. Ақл онгни сақлайди. Онг эса моддий ва маънавий манбага айланади. Шу тарзда инсон аста-секин такомиллашиб комилликка эришиб боради. Аммо бунинг учун тарбиячи ва тарбияланувчидан узок давом этадиган маъсулият, шарафли меҳнат ва кунт, иродани талаб этади. Бунинг учун болаларни ёш хусусиятларини ҳисобга олиш зарур. Маънавий, инсоний сифатларининг шаклланишида оиладаги, атрофдаги, жамиятдаги муҳит ва болаларга бўлагн муносабат муҳим рол ўйнайди. Ота-оанларимиз ва атрофдагиларнинг бир-бирларига бўлган муносабатларини кўрган бола шунга қараб шакллана боради. Улар аввал катталарга тақлид қиладилар. Сўнг аста-секин қилаётган ишларнинг моҳиятини англайдилар. Болаларни тўғри тарбиялашда ота-онанинг онги, маънавияти, билими тарбияланганлиги ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Аниқ бир мақсадга қаратилган тарбиянинг самарадорлиги тарбиячининг қандай усулдан фойдаланишига боғлиқ.

Усул- юнонча атама бўлиб- айнан нимагадир йўл, усул орқали мақсадга эришиш йўлини билдиради. Усул ахборотни узатиш ва қабул қилиш характериға қараб:

- 1) сўз орқали ифодалаш усули
- 2) кўргазмалилик усули
- 3) амалий намуна усули
- 4) рағбатлантириш ва жазо усули

Юқоридаги усуллар ўз навбатида қуйидаги гуруҳчаларга бўлинади: 1- гуруҳ - сўз орқали узатиш, маслаҳат бериш, маълумотларни эшитиш орқали қабул қилиш, ҳикоя, маъруза, суҳбат ва усуллар;

2-гуруҳ - кинофилмлар, тасвирий санъат, бадий санъат ва бошқа кўриш орқали тарбиялаш усуллариға;

3- гуруҳ - тарбия маълумотларини амалий меҳнат ҳаракатлари орқали бериш, ўртак кўрсатиш, бошқаларни амалий меҳнатини мисол қилиб кўрсатиш;

4- гуруҳ-ўқувчи талабаларнинг яхши бажарган ишларини, ўртоқлари олдида ёки ота-оналар мажлисида маъқуллаш, миннатдорчилик билдириш, иқтисодий ёрдам, стипендияларни ошириш, мақтов ёрлиқлари топшириш, суратларини ҳурмат тахтчасига осиш ва бошқа оғзаки «рахмат», «баракалла» каби рағбатлантириш усуллари кириштириш мумкин.

Агар бола сиз огоҳлантирмасингиздан ёки тушунтирмасингиздан олдин ўз хатосини тушунган бўлсаю, сизга қилган хатосини айтолмай изза чекиб турган бўлса, уни жазолашга зарурат йўқ. Энди бу хатони қайтармайман, деган маънода Сизга қараяпти.

Сиз унга яна бир марта имконият беринг.

Аммо кейинга галл ҳам хато қилса ва уни тан олмаса, ундай ҳолларда қуйидаги жазо турлари қўлланилади: тушунтириш, танбеҳ бериш, огоҳлантириш, қаттиқ огоҳлантириш, уялтириш. Юқоридаги жазо турларини ўқитувчи ўқувчига юзма-юз ҳеч кимнинг ғувоҳисиз қўллайди. Аммо группадор ўртоқлари ёки синфдошлари олдида изза қилай деб болани уялтирса, ёмон оқибатларга олиб келиши мумкин.

Уят - бу инсоннинг энг нозик сезгиси бўлиб, ўқувчининг ўртоқлари ёки жамоа орасида изза қилиши энг юқори жазо ҳисобланади.

Ўқувчининг жамоа орасида изза қилиши энг охириги чорасиз қолганда қўллаш мумкин. Энг маъқули ўқувчи билан юзма-юз меҳрли оҳангда унга ишонч билдириб, қалтис йўлдан қайтариш мумкин.

Тарбия ҳар бир инсоннинг ҳаётда яшаши жараёнида орттирган сабоқлари ва интеллектуал салоҳиятларини ижобий кўникмасини ўзгаларга бериш жараёни.

Боланинг характерини, оиладаги тарбиясини, унинг ор-номусини, шарм-ҳаёси каби нозик туйғуларининг тарбияланганлик даражасини билмай туриб, бирданига жамоа орасида уялтириш, яхши ўйлаб кўрмаслик, ёки жahl устида тинимсиз қалтаклаш мумкин эмас. Сизнинг танлаган жазо усулингиз ўқувчини ёки фарзандингизни қилган хатосини тушунишга, бошқа қилмаслигига тарбиявий сабоқ бўлиш керак. Агар бу жазо усуллари ўзининг самарасини бермаса, у ҳолатда эҳтиёткорлик билан мактаб маъмурияти ва жамоа ҳамкорлигида бошқа чораларни ишлаб чиқиши керак.

Бугунги кунда педагогика фани амалиёти ҳам такомиллашиб бормоқда. Шунингдек, тарбия жараёни ҳам замон талабига монанд такомиллашиб боради.

Бошқарув органлари баркамол авлодни ўқитиш ва тарбиялаш соҳасида ягона давлат сиёсатини амалга оширишлари, етилган масалаларни ўз вақтида ва ижобий ҳал этишлари, барча ўқув юртларининг иш савияси ҳозирги замон талабларига мувофиқ оширишларини таъминлашлари керак.

Таълим олдида қўйилган вазифаларни муваффақиятли бажариш таълим тизимини бошқариш ва унга раҳбарлик қилиш фаолиятининг савиясига боғлиқ. Келажаги буюк жамиятнинг ривожланиш талабларидан келиб чиқиб, маорифнинг ўрни ва ролига янги авлодни тарбиялаш нуқтаи назаридан қараб, олий мажлис материалларида, президентимиз маърузаларида, махсус қарорларда раҳбарликнинг юқори илмий даражада амалга ошириш зарурлигига алоҳида эътибор бериб келмоқда.

Таълим тизимига илмий раҳбарлик асосларини ишлаб чиқиш педагогика учун асосий йўналишдир. Баркамол авлодни ўқитиш ва тарбиялаш тажрибаларини ўрганиш, умумлаштириш, бу жараённинг қонуниятларини очиб бериш, педагогика назариясининг асосий масалаларини таълим амалиётига ва фан ютуқларини назарда тутган ҳолда, И.А. Каримов асарлари асосида ижодий ҳал қилиш педагогиканинг бурчидир.

И.А. Каримов ўз асарларида келажаги буюк Ўзбекистон Республикасининг органларини ташкил этиш ва бошқариш ва уларнинг раҳбарлик фаолиятига доир муҳим принципларини ҳар тарафлама муфассал ишлаб чиқди. Илмий ва педагогикавий амалиёти билан боғланиш тамойили. Бу тамойил халқ таълими органлари ва мактабнинг ҳамма ишини Ўзбекистон Республикаси давлатининг кўрсатмаси, фан ва техника ютуқлари ҳамда ижтимоий тараққиётнинг объектив қонуниятлари асосида амалга оширишни талаб этди. Чунки идора қилиш учун ишни билиш керак. Ҳамма нарсадан хабардор бўлмасдан туриб, тўла тўкис билимга эга бўлмасдан туриб, идора қилиш илмини билмасдан туриб бошқариш мумкин эмас. Халқ таълими ишларини мактаб ишини касб-ҳунар коллежлари ишини ва унга раҳбарлик қилишда қўзғалган мақсадларга эришиш учун миллий мафкура, миллий гоя, педагогика тарихи, психология, хусусий методика, мантиқ, этика-эстетика каби фанлар эришган ютуқларини мунтазам ўрганиб бориш, таҳлил қилиш ҳамда бу муваффақиятларни кенг қўлланиши зарур.

Бошқарув муассасалари баркамол авлодни ўқитиш ва тарбиялаш соҳасида ягона давлат сиёсатини муттасил етилган масалаларни ўз вақтида ва гоқобий ҳал этишлари, барча ўқув юртларининг иш савияси ҳозирги замон талабларига мувофиқ ошириш ишини таъминлаши керак.

Таълим тизимини бошқаришда марказлашган раҳбарликни кенг демократия билан мустақиллик ва ташаббускорликни ривожлантириш билан бирга қўшиб олиб бориш билан бирга ўзига хос хусусиятлари ва шарт шaroитларини ҳисобга олиш имконини беради.

Юқоридан туриб, бир хил андоза бичиб бериш демократия ва марказлашган раҳбарликка бутунлай ёт нарсадир.

Барча тадбирларда, маҳаллий хусусиятларда ишга қандай муносабатда бўлиш усулларида, назоратни амалга ошириш усулларида, ҳар хил йўллари қўллаш асосий, муҳим бўлган бирликларни бузмайди, балки у бирликни таъминлайди.

Таълимни ривожлантириш фондлари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда юридик ва жисмоний шахсларни ихтиёрий бадаллари ҳисобидан ташкил этилиши мумкин.

Халқ таълими вазирлиги Ўзбекистон Республикасида маорифга бевосита раҳбарлик қилади.

У барча типдаги мактаблар, боғчаларга раҳбарлик қилади. Олий ва ўрта махсус таълим Вазирлиги, барча университетларга, касб-ҳунар коллежларга, лицейларга раҳбарлик қилади. Улар педагогика жамоатчилигини халқ таълими бўлимлари ва мактабларига ёрдам беришларига жалб этадилар.

11-МАВЗУ. ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТ ВА УНИНГ АСОСИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ

Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар концепциясида тарбиявий тадбирларни такомиллаштириш зарурияти, алоҳида таъкидланган: сиёсий тузумининг ўзгарганлиги, янгича иқтисодий муносабатларнинг шаклланиб бориши, тарбиявий ишни яхшилашда давр талабига жавоб берадиган янгича тамойиллари ғоялар, иш услубиятларини ишлаб чиқиш ҳамда ўқитувчининг ижодкорлик фаолиятини қайтадан қурмоқ лозимдир.

Тарбиявий ишларга янгича муносабат мустақиллик маънавияти негизи асосида ҳукумат қарорларида, халқ таълим тизимидан ислохотларда олимлар ва ижодкор ўқитувчиларнинг изланишларида ўз аксини топомқда.

Президенимиз И.А.Каримов ўзининг «Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари» комил рисоласида шундай деб ёзган эди:

«Халқимизнинг келажаги учун сувдай, ҳаводай зарур бўлган бундай соҳаларга биринчи ва энг катта хомий – давлатнинг ўзи. Маънавият жуда нозик тарбиявий соҳа буни ўзбилармонликка ташлаб қўйиб бўлмайди».

«Мақсадимизга эришишимиз, янги жамият қуришимиз, сиёсатда ҳам, иқтисодда ҳам, маънавият соҳасида ҳам барча ислохотларнинг тақдири ўсиб келаётган ёш авлодга боғлиқ».

«Юртига, Ватанига муҳаббат, инсонпарварлик туйғулари халқимизнинг қон-қонига сингиб кетган азалий хусусиятдир. Ана шу ноёб инсоний фазилатларни асраб, авайлаш ва янада такомиллаштириш фарзандларимизни озод ва демократик Ўзбекистоннинг муносиб ўғил қизлари этиб тарбиялаш масаласи, маънавият юзасидаги ишларимизнинг асосий йўналишини ташкил этмоғи лозим».

Ўзбекистоннинг узлуксиз таълим тизимидаги барча ўқув муассасалари ёш авлодга миллий истиқлол мафкурасини шакллантиришда, маънавиятни миллий меросимиз билан биргаликда, ёш ватанпарварларни тарбиялашда янгича иш услублари асосида ижодий ёндашмоқдалар.

Олим, шоир, педагогларимиз ўзларининг илмни изланишларида тарбиявий тадбирларни янгича йўналиш ва тамойилларини Республика ўқитувчи-тарбиячиларга тавсия этмоқдалар:

С.Очиловнинг "Мустақиллик маънавияти ва тарбия асослари" номли рисоласида И.А.Каримовнинг асарларини таҳлили ҳамда Ўзбекистон Конституциясидан келиб чиқиб тарбиявий ишларни янгича йўналишларини асослаб берди.

Бўлажак авлодга: ҳур-фикрлик, миллий ифтихор, миллий қадриятларга ҳурмат, эркинлик ва озодлик, инсонпарварлик, биродарлик ва ҳамкорлик, илмга меҳр-муҳаббат, иймон ва эътиқод, ҳалоллик, ахлоқий поклик, маданий меросга ҳурмат, адолатпарварлик ва озодлик, байналминаллик, ижодкорлик ва ташаббускорлик, мустақилликни мустаҳкамлаш ва ривожлантириш ғояларига садоқат, мусулмон динига ҳурмат,

Президент ва давлатни кадрлаш каби сифатларни тарбиялаш».

Бу ғоялар Ўзбекистон Республикаси истиқлол тараққиётининг беш тамойиллари талабларига асосланиб олинган бўлиб, унинг мезонида тарбиявий ишларни ташкил қилиш маҳорати ва қоидаларп ҳам ўз аксини топгандир.

Ижодкор илғор ўқитувчи-тарбиячилар ўз фаолиятлари жараёнида тарбиявий ишларни ташкил қилишда қуйидаги маҳорат тамойилларини асос қилиб оладилар:

- тарбиявий тадбирлар ўтказишдан мақсад миллий маънавиятни ёш авлод онгига сингдириш ва эътиқодига айлантиришдан иборат эканлиги;
- тарбия жараёнининг миллий ва умуминсоний қадриятлар билан боғлаб бола қалбига ва онгига таъсир кўрсатиш;
- тарбиявий ишларни ўқувчилар жамоасини жипслаштирувчи омилар билан бойитиб, тарбияни таълим билан узвийлигини таъминлаш;
- тарбия жараёнида болаларни тарбияланган даражасини аниқлаш ва ижобий томонларини ўстириш;
- бола шахсига ҳурмат ва талабчанлик, каби.

Тарбиявий ишларни ташкил қилиш тамойиллари баркамол инсонни тарбиялашда кенг имконта эга бўлиб, уни қай даражада олиб бориш тарбиячининг педагогик маҳоратига боғлиқдир.

Тарбиявий ишлар самарадорлигини таъминловчи муҳим омил педагогик маҳоратдир.

Тарбиячининг педагогик маҳорати кўп қиррали бўлиб у:

- меҳрибон болалар ҳамкорлигида;
- ўқув-тарбия жараёнидаги ҳамкорликда;
- болаларнинг қайғу-хасрати, ғами ва омадсизлигига ҳамдард бўлишда;
- муомала маданиятида;
- чуқур билим эгаси бўлишида;
- ўқитувчининг руҳий ҳолатида (самимийлик хайрихоҳлиги, олийжаноблиги);
- жамоа билан ишлашда вазиятни ижобий томонга санъаткорона йўналтиришда намоёи бўлади. Кишилиқ жамияти тараққиётида ҳар бир ҳунар, у ёки бу ижтимоий сиёсий масалаларни ҳал қилишда инсондаи маҳорат талаб этишини халқ оғзаки ижодиётида, ёзма ёдгорликларда, афсона, достон, эртак, қисса, ҳикоят, ривоятларда ҳамда ҳурфикрли, доно маърифатпарвар мутафаккирларимизнинг асарларида турлича талқин этилган.

Муомала маҳорати

Ҳар бир тарбиячининг дунёқараши, тарбияланганлиги, одоблиги унинг муомаласида намоён бўлади. Муомалани асосий воситаси тил. Халқимизда шундай нақл бор «Бола ширин сўзнинг гадои», бас шундай экан тарбиячи муомаласида тилга жуда эҳтиёткор бўлиши керак. Тили ширин, хушмуомала ўқитувчи энг обрўлидир.

Хусайн Воиз Кошифий шундай деган эдилар: «Ҳақ вақтини сўзлар айтурсизлар яхши сўздин бўлакни айтмангизлар ва кўп сўзламоқ кўнгилни қаро қилур» ёки «Мумкин эрса яхши сўз қил ошкор, яхши сўздин ҳўб йўқдур ёдгор»; «Насиҳатин ширин сўзу мулойимлик бирла ибтидо қилган, чунки бу замонда юмшоқлик ва хушрўйлик кўргазмайий насиҳат корга келмас».

Алишер Навоий муомала қилувчи шахснинг маҳоратида энг аввало тил ширинлиги, «Ширин сўз кўнгиллар учун бамисли асалдир» деган эди.

Кайковус ўзининг «Қобуснома» асарида «Сухандонлик била баланд мартабал бўлмоқ» зикрида шундай ҳикоятни келтиради:

Хорун-ар Рашид бир туш кўрдики, оғзидан барча тишлари тўкилмиш. Эрта тонг туриб бул тушнинг таъбирини айтувчини чақириб сўрадиким, .. бу тушнинг таъбири недур?», «Андоғким, сендан ўзга ҳеч ким қолмагувсидир». Бу сўзни эшитибогон Хорун ар-Рашид "Менинг юзимга бундоқ дардлик ва андуқлик сўзни айтдинг.

Менинг барча қариндошларим ўлсалар, сўнгра мен қандоғ ишга ярарман ва на янглиғ рузғор сўрарман?» – деди ва унга юз таёқ урмоқ буюрди.

Сўнгра яна бир таъбирчини чақириб сўради.

...Таъбирчи деди: «Эй амир ал мўъмин-ин, сенинг умринг барча акработларинг умридан узоқ бўлур» Хорун ар-Рашид: деди: «Барча ақлинг йўли бирдур ва икковингнинг таъбиринг негизи бир ерга борур, аммо бу иборат била ул иборатнинг орасида фарқ бағоят кўпдур». Буюрди сўнги таъбирчига юз тилло бердилар.

Бир донишманд жамоага қараб: – бир гапим бор, уни минг сўмга сотаман, истовчилар бўлса марҳамат! – деди. Сухбат иштирокчилари ҳайрон қолишиб «қандай гап экан» – деб сўрабдилар. Шунда донишманд, бу гап: – «ўйлаб иш қил»! дегани, дебди, донишманднинг бу ғоясидан шуни англамоқ лозимки, ўйлаб иш қилган одам муомаласида қиёфаси бўлиши (бош, юз ва хатти-ҳаракатларини одоб юзасидан бошқариши) керак экан.

Кўпол, одобсиз гапларга ўрин қолдирмаслик, бола иштахсига тегадиган кўпол муомала қилиш ўқитувчининг иззати ва обрўсига путур етказди.

Педагог олим Сухомлинский муомала маҳоратини кучи ва унинг яширин сирларини “Болаларга фидо” асарида шундай баён эткан эди: «... Юксак туйғу маданиятга эга бўлган ўқитувчи боғчанинг кайфияти нохушлигини дархол фаҳмлайди. Бу энг аввало унинг кўзидан билинади, ...У бола кўнглидаги ташвишни сезганини, қандай йўл биландур маълум қилиш йўлини топади. ...Кейин болани танҳо топиб, суриштириши ҳам мумкин.

...Боланинг аҳволини тушуниш, унга ҳамдард бўлиш, мадад бериш керак.

Кўпинча ҳамдардлик, раҳмдиллик чин кўнгилдан гаплашиш боланинг дилига хуш келадиган энг яқин ёрдам бўлади. Бепарволик, лоқайдлик эса боланинг дилини ларзага солади!»

Бола қалбини нурафшон қилувчи восита ўқитувчининг жонли сўзи, унинг руҳини туширувчи ҳам ўша сўзнинг баёнидир.

Халқда «Гапдан гапнинг фарқи бор, ўттиз икки нарҳи бор» деб бежиз айтилмаган.

Тарбиячининг адолат билан иш тутиш маҳорати

Адолат иймон – эътиқодни, пок ниятга элтувчи ҳақни ноҳақдан ажратувчи бир ўлчовдир.

Адолат инсонлар ҳулкини баҳоловчи муҳим мезондир. Ўтмиш аجدодларимиз адолат ва адолатсизлякка алоҳида эътибор бериб бу тушунчани сиёсий, фалсафий, ҳукукий, ахлоқий нуқтаи назардан турлича талқин этаб комил инсонни тарбиясида у катта восита эканлигани у асарларида баён этганлар.

Амир Темури салтанатни бошқаришнинг бош мезони адолат деб ҳисоблаган эди. У ўзининг панд насиҳатларида ҳам ёш авлодни адолатли бўлишга чорлайди: «Ҳар мамлакатда адолат эшигини очдим, зулму ситам йўлини тўсдим. ...Қайси мамлакатни забт эткан бўлсам, ўша вилоятнинг улуғларини оға-иниларимдек, ёшлари ва болаларини бўлса ўз фарзандимдек кўрдим» деган эди.

Воиз Кошифий «Ахлоқи Муҳсини» асарида шундай ёзган эди: «Адолат – бу инсонларни бир-бирига яхшилик кўрсатишидир».

Адолат ва адолатсизлик асрий кўринишлари инсонни қилмиши. ҳаракати, тили муомала, маданияти, ташқи қиёфасида ўз аксини топади.

Педагогик таъсир кўрсатиш маҳорати

Тарбия жараёнида педагогик таъсир кўрсатиш маҳорати ўқувчига у ёки бу юксак ахлоқий сифатларнинг моҳиятини аёнлаштириш жараёнида қўлланадиган ўқитувчи-тарбиячининг иш усуллари билан бириктирилади.

Ўқитувчи III синфда «Эртак кетидан эртак» мавзусидаги суҳбатда ўқувчиларга дастлаб эртак мазмунини баён этади:

«Ота ўз 10 яшар ўғли билан даладан қайтаётди, йўл устида тушиб ётган бир тақани кўради ва ўғлига дейди: Тақани ол!

- Эски тақа учун эгилиб ўтираманми – деб гап қайтарди ўғли. Отаси индамасдан ўзи эгилиб, тақани олади-да, йўлида давом этади. Кун иссиқ эди. Бола чанқай бошлайди. Бир оз йўл юрганидан кейин олча сотиб ўтирган баққол кўринади. Отаси бояги тақани олчага алмаштириб, белбоғига тутиб олади. Ўғлига кўз-кўз қилиб, бир дона олчани оғзига ташлади-да, бир донасини ерга ташлади. Ўғли дарров эгилиб олчани олади ва чанқоғини бостирмоқчи бўлиб оғзига солади. Отаси олчани кетма-кет ташлайди. Ўғли ўн-ўн беш марта эгилиб, олчаларни териб олиб еганидан сўнг ниҳоят отаси тўхтади ва белбоғида қолган олчаларни ўғлига узата туриб дейди:

- Кўрдингми ўғлим, сен тақани кўтариб олиш учун бир марта эгилишга эринган эдинг, олчаларни териб олиш учун ўн-ўн беш марта эгилдинг. Бундан кейин эсингда бўлсин, агар енгил меҳнатни оғир деб ҳисобласанг, ундан баттар оғирга дуч келасан».

Бу эртактаги педагогик таъсирнинг салбий ва ижобий кўринишларини болаларга изоҳлашда ўқитувчи қуйидаги саволлар орқали тарбиявий маҳорат билан аниқлади.

- отани талаби тўғри-ми, ёки йўқ-ми? Сабабини очиб беринг.

- отани болага меҳнатдан бош тортмаслик учун тутган иш усули тўғри-ми? Болага дастлаб ўз ҳаракати билан ўртак бўлиб, сўнг хатосини тушунтиради.

- бу борада сизларнинг фикр ва муносабатларингиз қандай?

Тарбия жараёнида тарбиявий таъсир кўрсатишнинг қуйидаги усулларида фойдаланилди:

Болага қўйилган талаб, педагогик таъсир кўрсатиш.

Ўқув-тарбия жараёнида ўқитувчи-тарбиячи ўз мақсадига эришиш учун доимо ўқувчиларга ўз талаблари билан ёндашади. Уларни рағбатлантирди, огоҳлантирди, танбеҳ берди.

Ўқитувчи-тарбиячини педагогик асосида қўйилган талабларини тушунтириш, ноҳўя ҳаракатлардан болаларни сақлаш, айниқса кичик ёшдаги мактаб ўқувчиларини мактаб ва жамоага мослашгунга қадар кетма-кет талаблар қўйилади.

Юқоридаги талабларнинг қанчалик таъсир этиши тарбиячининг педагогик маҳорати ва обрўйига боғлиқдир. Талабларнинг қўйилиш шакллари:

- тарбиячи томонидан талабни тўппа-тўғри қўйилиши.

Бундай талаб болалар жамоаси билан яшашни дастлабки босқичдир. Ижодкор-педагог А.С.Макаренко «... Самимий ошкора, ишонарли, қизгин ва қатъий талаб бўлмаса, жамоани тарбиялашни бошлаб бўлмайди, деган эди. Бундай талаблар жамоани бир мақсад йўлига бошлаш учун:

- талабни ижобий ва боланинг хатти-ҳаракатларига тўсқинлик қилмаслиги;

- талаб аниқ ва тушунарли бўлиши;

- қўйилган талаб натижасини билиш;

- талаб очиқ чеҳра, самимий бир оҳангда берилиши: илтимос, маслаҳат, яхши ниятга чорлаш;

- талаб болаларнинг ёши, билим савиясига мос бўлиши;

- талабларда кесатиш, луқма, миннат қилиб бўлмаслиги ва бошқалар.

Тарбиячининг педагогик таъсир кўрсатишнинг яна бир шакли ўқувчи ва ўқувчилар жамоасини истиқлол йўлига бошлашидир. Бунда жамоада тарбиячи ва тарбияланувчилар ўртасида ошкора ва ишонч бўлиши, ўз-ўзини бошқариш, анъана ва қонунларга амал қилиниши муҳимдир.

Тарбиячининг ўқувчилар жамоасини жипслаштиришдаги маҳорати. Кишилик жамоаси пайдо бўлган даврдан бошлаб инсон ҳеч қачон ёлғиз яшай олмаган. Жамоани ташкил қилиш ва унинг тарбиявий таъсирининг назарий ва амалий асослари мутафаккир ва олимлар томонидан ўрганиб илмий-тадқиқот ишлари олиб борилган.

Тарбиячининг навбатдаги вазифаси болалар жамоасини ташкил қилиш, тарбиялаш ва жипслаштириш борасидаги назарий билимларни ўзлаштириб, илғор тажрибаларга суяниб ўқувчиларни тарбиявий жараёнда ўртоқлик-дўстлик, ўзаро ҳамкорлик, ҳамжихатлик, ўз-ўзини тарбиялаш ва бошқариш каби жамоатчилик сифатларини тарбиялаш маҳоратини ўзлаштиришдан иборат. Улар:

- синф бошланғич жамоасини тарбиялаш ва уларда ўзаро муносабат алоқаларини яратиш.

- ўқувчилар кундалик фаолиятларининг ҳамма қирраларида жамоага жипслаштириш.

- шахсий манфаатдан жамоа манфаатини юқори қўйишга ўргатиш.

- жамоада бир-бирига меҳр-оқибатли, мурувват ва саҳийлик, дўстона ҳамкорлик мавжуд бўлса, у катта тарбиявий кучга айланади.

Кичик ёшдаги мактаб ўқувчилар жамоалари ташкил қилишда ўқитувчидаи турли-туман усул ва воситалардан маҳорат билан фойдаланиш талаб қилинади:

1. Ўқитувчи жамоа аъзоларини янги шароитга (мактабнинг I синфидан бошлаб) мослашув даврида уларга ишонч, хурмат, хушмуомалалик, талабларни тўғри қўя билиш шу билан бирга ўқувчини тушуниш ва эшита билиш маҳоратига эга бўлиш талаб этилади;

2. Ўқувчилар жамоасидаги етакловчи куч таянч ўзагини танлаш;

3. Жамоа аъзоларининг ҳар бирининг кучига, қобилиятига қараб топшириқлар бериш;

4. Жамоада янги анъана, қонун-қоидаларни дастлабки куртагини яратиш ва унга амал қилиш;

5. Жамоа истиқболини давр талаби билан мослашган ҳолда белгилаш талаб қилинади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. «Ўзбекистон Республикасининг Кадрлар тайёрлаш миллий дастури», «Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори» – Тошкент: Шарқ, 1997-65 б.
2. Каримов И.А. «Ўзбекистон келажаги буюк давлат». Тошкент: Ўзбекистон 1992-62 б.
3. Каримов И.А. «Янги уйни қурмай туриб, эскиси бузманг» – Тошкент: Ўзбекистон 1993. – 24 б.
4. Каримов И.А. «Озод ва обод Ватан, эркин ва фаравон ҳаёт-пировард мақсадимиз». 8-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2000.
5. «Ахлоқ-одобга оид ҳадис намуналари». – Тошкент: Фан, 1990, – 72 б.
6. А.Авлоний. «Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ» (нашрга тайёрловчи Холиқов Л.) – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. 160 б.
7. Иномова К.М. «Оилада болаларнинг маънавий-ахлоқий тарбияси» – Тошкент: Фан, 1999, – 151 б.
8. Йўлдошев Ж.Ғ. Хасанов С. «Авестода ахлоқий-таълимий қарашлар». – Тошкент: Ўқитувчи 1992, – 28 б.
9. Кайкавус. «Қобуснома». – Тошкент: Ўқитувчи 1986, – 118 б.
10. Мусурмонова О. «Оила маънавият-миллий ғурур». – Тошкент: Ўқитувчи. 1999, – 200 б.
11. Мунавваров А.К. «Оила педагогикаси». – Т.: Ўқитувчи, 1994, – 112 б.
12. Очилова М. Очилова Н. «Ўқитувчи одоби». – Тошкент: Ўқитувчи, 1993\7. – 136 б.
13. Очилова М. «Ахлоқий тарбия». – Тошкент: Ўқитувчи, 1979, – 232 б.
14. Жўраев А.Ж. Тарбиявий дарсларни ўтиш. Т.: «Ўқитувчи», 1994.
15. Мунавваров А.К. Оила педагогикаси. Т.: «Ўқитувчи». 1994.
16. Мирқосимов М. Мактабни бошқаришнинг назарий ва педагогик асослари. Т.: 1996 й.
17. Очил С. Мустақиллик ва тарбия масалалари. Т.: «Ўзбекистон», 1995.
18. Попов Г.Х. Ўқувчининг шахсий ишини ташкил этиш. Т.: «Ўқитувчи», 1992 й.
19. Солихўжаева С.С. Болалар ва ўсмирлар гигиенаси. Т.: «Ибн Сино», 1991.
20. Узоқов Х., Ғозиева Э., Тожиев А. Оила этикаси ва психологияси. Т.: «Ўқитувчи». 1992.
21. Фаробий А.Н. Фозил одамлар шаҳри. Т.: А.Қодирий, 1993.
22. Фролов П.Т. Ёш директор мактаби. Т.: «Ўқитувчи», 1991.
23. Ҳасанбоева О. Узайтирилган гуруҳларга тарбиявий ишлар. Т.: «Ўқитувчи», 1994.
24. Сафо Очил. Мустақиллик маънавияти ва тарбия асослари. Т.: «Ўқитувчи», 1995.
25. Маҳкамов У. Ахлоқ-одоб сабоқлари. Т.: «Фан», 1994.

МУНДАРИЖА

СИНФДАН ВА МАКТАБДАН ТАШҚАРИ ТАРБИЯВИЙ ИШЛАР КУРСИНИНГ ПРЕДМЕТИ, МАҚСАДИ ВА ВАЗИФАЛАРИ	3-5
СИНФДАН ВА МАКТАБДАН ТАШҚАРИ ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШНИНГ ИЛМИЙ ВА НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	6-10
ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ВА УНГА ҚЎЙИЛГАН ПЕДАГОГИК ТАЛАБЛАР	10-14
СИНФДАН ВА МАКТАБДАН ТАШҚАРИ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШДА ТАШКИЛОТЧИНИНГ ИШ МЕТОДИКАСИ	14-21
СИНФДАН ВА МАКТАБДАН ТАШҚАРИ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШДА ТАШКИЛОТЧИ ШАХСИГА БЎЛГАН ТАЛАБЛАР	21-24
ТАШКИЛОТЧИНИНГ ЎҚУВЧИЛАР ЖАМОАСИ БИЛАН ҲАМКОРЛИКДА ИШ ОЛИБ БОРИШ МЕТОДИКАСИ	25-27
ТАШКИЛОТЧИ ВА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЎЗ-ЎЗИНИ БОШҚАРИШ ИШЛАРИ МЕТОДИКАСИ	28-29
СИНФДАН ВА МАКТАБДАН ТАШҚАРИ ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ РЕЖАЛАШТИРИШ МЕТОДИКАСИ	30-40
ТАШКИЛОТЧИНИНГ ОИЛА ВА ЖАМОАТЧИЛИК БИЛАН ҲАМКОРЛИКДАГИ ТАРБИЯВИЙ ИШЛАР МЕТОДИКАСИ	40-45
ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИНГ ЙЎНАЛИШЛАРИ МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ	46-50
ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ПЕДАГОГИК МАҲОРАТ ВА УНИНГ АСОСИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ	51-56